

***A prekolumbiánus kultúrák spanyol leigázása,
a konkvisztádorok hódításai
(a 9. tétel része)***

A Mezo-Amerikában virágzó két kiemelkedő posztklasszikus civilizáció (az azték és a maja városállamok) leigázásában a Kubában, Diego Velazquez kormányzó alatt szolgáló kalandoroknak és katonáknak volt döntő szerepe. Kuba pacifikálása, ami az őslakosság kegyetlen kiirtásával kapcsolódott össze, 1509-1511. között kezdődött el. Ebben Pánfilo de Nárvaez, Hernánde de Córdova, Juán de Grijalva és Hernando Cortez játszott meghatározó szerepet. Diego Velazquez először Córdovát küldte a Mezo-Amerika területén levő civilizációk felkutatására, 1517-ben indított expedícióján rabszolgát és aranyat keresett. A Yucatán-félsziget északkeleti partjától elindult nyugatra, megkerülte a félszigetet és addig hajózott, ameddig a szárazföldhöz nem kapcsolódik a félsziget, itt egy maja város, Champotón (vagy Campeche) feküdt. Itt a maják megtámadták őket, ugyan Córdova bevetette ellenük a tüzérséget, de ő maga 33 sebet kapott, amibe Kubába érve belehalt. Diego Velazquez ennek hatására unokaöccsét, Juan de Grijalvát küldte az arany felkutatására, 1517-1518-ban ő az egész Yucatánt körbehajózta, Champotónban őt is megverték a maják. Szemben Córdovával nem fosztogattak és nem gyilkoltak. D. Velazquez ekkor döntött úgy, hogy a kiváló hadvezér, ravasz és ügyes politikus hírében álló Hernando Cortezt bízta meg a harmadik expedícióval. A hidalgo nemesi származású Cortez, aki jogi tanulmányokat folytatott Spanyolországban, de nem fejezte be, 1501-ben Santo Domingóba megy (Hispaniola déli részén Cristoforo Colombo fivére, Bartolomé alapította 1496-ban), majd innen 1511-ben Kubába távozott, ahol mint katona és a kormányzó titkára szolgált. 1519. február 18-án 11 hajóval, 600 katonával, 100 tengerésszel és 16 lóval elindult Mezo-Amerikába, ahol a mexikói partvidéken partraszállt, a spanyolok megalapították Veracruz városát (= Szent Kereszt Városa). Felégettette a hajókat (nincs visszaút a legénységnek!). Elindult az azték birodalom fővárosába, Tenochtitlánba, ami mintegy háromszáz kilométerre volt, szövetséget kötött a Tlaxcala városállamok szövetségével, akik felajánlották katonai támogatásukat az aztékok hatalmának megdöntése céljából. A harmincnyolc tartomány konföderációjára épülő, a mai Mexikó területére kiterjedő azték birodalom uralkodó elitrétege a meghódított népeket adóra kötelezte, s ami még súlyosabb, a Napisten, a Tollaskígyó isten és a hadisten

tiszteletére bemutatott véráldozatok céljából a meghódított népek hadifoglyait Tenochtitlánba hurcolta. Cortezt így mint szabadítójukat üdvözltek. Megzavarta a hatékony védekezést a hódítókkal szemben az is, hogy az azték papság a Tollaskígyó visszatérését népéhez ekkorra jövendölte meg, aki ember alakjában fog megjelenni. Kezdetben Cortezt az isten földi megtestesítőjének vélték. Így Cortez 1519. november 8-án bevonult Tenochtitlánba, a mintegy kettőszázezer főt számláló lagúnavárosba, ahol maga II. Montezuma, a Napkirály ajándékokkal fogadta őt.

D. Velazquez arról értesült, hogy Cortez önálló akciókat akar folytatni, ezért le akarta váltani. Cortez 1520. áprilisában a kormányzó utasítására Veracruzba ment, ahol Pánfiló de Nárvaez feladata lett volna, hogy elfogja Cortezt. De, Cortez őt ejtette fogságba, két évig szabadon sem engedte és a Kubából érkező katonákat maga mellé állította. Közben a fővárosban Pedro de Alvarado, akit Cortez maga helyett parancsnoknak nevezett ki, a lakosokkal szemben atrocitásokat követett el, az aztékok ennek hatására fellázadtak a spanyolok ellen, a lázadás során II. Montezuma meghalt és Tenochtitlán védelmét a belügyeket irányító másik uralkodó, a Nösténykígyó látta el. A lázadók sok spanyolt elfogtak és feláldozták őket a Napistennek. Cortez 75 napos ostrom után tudta bevenni a fővárost (1521. augusztus 13-án), már csak hullákkal teli romhalmazt foglalt el. A városban közben kitört a himlőjárvány és Nösténykígyó is a járvány áldozata lett. Cortez Tenochtitlánt leromboltatta, a Texcoco-tavat feltöltette, a termékeny chinampákat elpusztította. A volt azték főváros helyén építették fel a spanyolok a mai Mexikóvárost. Cortez és Alvarado 1523-ra az azték birodalom nyugati és déli részét is megszállta. 1524-25-ben Cortez és Alvarado leigázta a hondurasi, a guetamalai és a mai El Salvador területén található maja városállamokat is. Azonban, gyakoriak voltak a lázadások és az El Petén (a Yucatán-félszigeten található) területén levő maja városállamok kemény ellenállást tanúsítottak, így csak a XVII. század végére sikerült leigázni őket. Cortezt egyébként V. Károly 1540-ben hazarendelte, 1541-ben részt vett az algíri hadjáratban és 1547-ben Sevillában halt meg.

Az inka civilizáció leigázása

Az andoki civilizáció elfoglalását lehetővé tette, hogy 1525. után, amikor Huayana Capac inka meghalt, két fia, az inka tanács által támogatott Huascar

(- aki a fővárosba rendezkedett be) és féltestvére, Atahuallpa, (aki a birodalom északi részén megalapította Quitót), között polgárháború robbant ki. Ennek a 3200 km hosszan elhúzódó magashegyi civilizációnak a fővárosát Panchacuti inka alapította 1438-ban. Cusco (= „a világ köldöke”) 3500 m magasan egy völgyben fekszik, kiválóan erődített város. A Sacsahuamán erőd hármás, fűrészfogas kiszögellésekkel megépített 16 m magas fal volt, aminek hatalmas kőtömbjeit kötőanyag alkalmazása nélkül illesztették egymáshoz. A birodalomban 26 erőd volt, a hegygerincen fekvő Macchu Picchu (=”a hely, ahová a Nap kikötötte magát”) az inka ellenállás jelképévé vált. A lépcsők városában mintegy 150 épület volt (templomok, paloták, szentélyek, fürdők), vízvezetékrendszere, szökőkútjai és a hegyoldalon művelt és öntözött teraszok monumentálissá tették. Huascar fia, Manco Capac 1572-ig hősiesen védte a spanyolokkal szemben az erődvárost.

Az inka birodalom első hódítói: Francisco Pizarro két testvérével és Diego de Almagro.

Francisco Pizarro, aki hidalgo volt és törvénytelen gyerek, nem beszélve arról, hogy analfabéta, 1502-ben Nicolas Ovandóval (akit Izabella Cristoforo Colombo helyett Hispaniola helytartójává nevezett ki), Hispaniolára ment, 1509-ben csatlakozott a merész, de kegyetlen kalandor, Alonso de Ojeda expedíciójához. A venezuelai partvidékre mentek, a Pária-öbölbe, ahol gyöngyöt kerestek. Pizarro itt csatlakozott a partvidéken hajótörést szenvedő Balboa legénységéhez és részt vett 1513-ban a Panama-földszoros felfedezésében. Balboa így kijutott a Csendes-óceán partjára, amit ő Déli-tengernek nevezett el. A szintén törvénytelen hidalgo nemessel, (aki ráadásul katonaszökevény volt) Diego de Almagróval Panamából indultak el az El Dorado = Aranyország felkutatására. Első két expedíciójuk során csak az inka birodalom északi részéig jutottak el (1524-1525, 1526-1527), de értesültek a birodalomban dúló polgárháborúról.

Francisco Pizarro 1531-ben V. Károly engedélyével indította meg harmadik expedícióját, 185 emberrel és 27 lóval elindult a birodalom meghódítására.

Mikor Cajamarcába értek, a városban tartózkodott a polgárháborúból győztesként kikerülő, testvérét, Huascárt meggyilkoló inka, Atahuallpa. Az inka seregét a városon kívül hagyta, kevés kísérettel találkozóra ment Pizzaróékhoz, akik elfogták és az átadott arany ellenére is, végül megfojtották. Ezt követően hosszas és kemény ostrom során 1533-ra elfoglalták Cuscót.

Az inka birodalom meghódításának lépései

1. A mai Peru és Bolívia területének meghódításában Pedro de Almagrónak volt döntő szerepe (1535-1537. közötti hadjárata). De, az irigység és az arany utáni hajsza szembeállította két kalandort és F. Pizarro elfogatta és megölette Almagrót 1538-ban, de a bosszút ő sem kerülhette el, Almagro fiai és hívei 1541-ben meggyilkolták (Limában a székesegyházban van a koporsója).
2. Pedro de Valdívia (1548-1553) a mai Chile területének meghódítója, az araukán indiánok 1553-ban mérgezett nyíllal lelőtték. Ő alapította Santiago városát 1541-ben.
3. Pedro de Mendoza 1535-36-ban hadjáratot indított a mai Argentína meghódítására. 1536-ban megalapította Buenos Aires városát.

A spanyol gyarmatbirodalom sajátosságai (a 9. tétel része)

1. Demográfiai katasztrófa

Spanyolország az általa felfedezett területek teljes pacifikálására törekedett: katonai akciók során megszállta a területeket, ami gyakorta (hivatkozván arra, hogy a bennszülöttek kannibálok, pl.: a Karib-tengeri szigeteken) a bennszülöttek elleni szélsőséges atrocitásokhoz vezetett. Mezo - Amerikában és a Peru alkirályság (1543-tól) területén nemcsak az ültetvényeken, hanem a bányákban is dolgoztatták őket, pl.: Potosi ezüstabányáiban bevezették a kötelező munkaszolgálatot - Mita, amit 1545-1823-ig tartottak fenn. A XVI. sz. elején mintegy 60 ezer bennszülött dolgozott itt. Sokan higanymérgezésben haltak meg.

A drasztikus népességcsökkenéshez a fentiekén túl hozzájárult még az európaiak által behurcolt járványok (himlő, vérhas, dizentéria stb.) és a meghódított a civilizáció gazdasági szerkezetének átalakítása, így Dél-Amerikában az eredeti ökológiai zónák szétzilálása és az európai kultúrnövények és állatok (ló, juh, szarvasmarha) tenyésztése. Emiatt hatalmas és visszatérő éhínségek pusztították a volt Inka birodalom népességét. Pl.: az Azték birodalom lakossága Hernando Cortez és Alvarado hadjárata előtt mintegy 11 millió fő volt, az 1650-es évekre kb. 1,5 millió főre csökkent.

2. A korona Cristoforo Colombo II. útjától kezdve támogatja és ösztönzi a kolonizációt, telepek, erődök alapítását. Ennek érdekében - az állami monopólium fenntartása mellett - bevezették az encomienda rendszerét. A felfedezett területeken minden föld az állam tulajdona és a bennszülöttek a spanyol korona alattvalói. A kitelepülők között szétosztják ezeket a földeket és a hozzájuk tartozó indián munkaerőt. De, az encomendero nem kapja meg ezt tulajdonaként, a korona előírja az indiánok munkaidejét, rendelkezik ellátásukról, szabályozza adókötelezettségüket (1497-es rendelete Izabellának és II. Ferdinánd 1512-ben kibocsátott un. Burgosi törvényei). Azonban ezt nem tartották be.

A XVII. században általánossá váltak a spanyol gyarmatbirodalomban azok a nagybirtokok, haciendák, amik grandok, egyházi személyek, bányatulajdonosok magántulajdonai voltak. Ezek a haciendák nem csupán exportra (anyaországba szállított áruk), hanem a kikötőkben, városokban lakók, bányákban dolgozók ellátására is szolgáltak.

Gabona, szőlő, kukorica, dohány, kakaó, gyapot, rizstermelő latifundiumok jöttek létre, emellett Mexikóban és Venezuelában kiterjedt juhtenyésztés volt (a Mestát is létrehozták), Argentínában pedig szarvasmarha-tenyésztés, tehát a

húsfeldolgozás és bőripar erre épült. Izabella királyné rendelete értelmében – aki helytelenítette a keresztény hitre térített bennszülöttek rabszolgasorba hurcolását – 1501-től afrikai rabszolgákat vittek az ültetvényekre. A „hosszú XVI. században” Kasztília és Aragónia lakossága megduplázódott, kb. 8,5 millió főre tehetjük a lélekszámot. II. Fülöp uralkodásának végén, az 1590-es években a pestisjárványok (1596-1600) és az éhínségek (1590-1594) indítják el a népességcsökkenést.

A népességnövekedés is ösztönzőleg hatott a kolonizációra a vagyon és földszerzés vágya mellett, a XVI. sz.-ban több, mint 100 ezer spanyol vándorolt ki a gyarmatokra.

A korona az encomienda-rendszere mellett az állami monopoljogot a Sevillában felállított kereskedőház, a Casa de Contratación (1503) révén is igyekezett fenntartani Izabella az 1493. óta a gyarmatügyekkel megbízott Juan Rodriguez Fonseca-t nevezte ki a testület élére (Sevilla érseke, Burgos püspöke). A testület tagjai: a királyi számvevő, aki regisztrálta a Sevillába beérkező és kihajózó konvojokat, a szállított árukat és személyeket. Az 1560-as évektől II. Fülöp uralkodása alatt kötött hajózási rend alakult ki: évente két flottát indítottak Sevillából vagy Cadizból.

Az Újspanyol flotta Veracruzba ment, a mexikói aranyat, indigót, a bíbortetűből kivont vörös festéket, kakaóbabot stb. szállítottak az anyaországba.

A Perui flotta a kolumbiai Cartagenába vagy a panamai földszorosnál található Portobelo kikötőjébe hajózott.

Portobelo kikötőjébe érkezett a perui ezüst/ Potosi → Lima → Panama → ösvérekén viszik az árut a földszoros ösvényén, az un. „spanyol úton” Portobelóba, ahol hajóra rakják → Sevilla/. A kikötő komoly katonai védelmet igényelt, mert állandóan ki volt téve az angol kalóztámadásoknak. A kereskedelmi flottát mindig galleonokból álló hadihajók kísérték.

A Casa kincstárnoka felügyelte a nemesfém beérkezését, aminek 1/5-e mindig a koronát illette meg (=quinta), a Casa vámadatai alapján 1503-1660. között Mexikóból és Kolumbiából kb. 185 ezer kg arany érkezett, az ezüst mennyiségét mintegy 16 millió kg-ra becsülik.

A Casa faktorának feladata a hajók ellátmányának és felszerelésének biztosítása, a gyarmati áruk és konvojok megvámolása.

A gyarmatok amerikai kikötőiben 7,5%-os, Sevillában 2,5% vámot kellett leróni. A korona persze más források révén is megcsapolta a gyarmatokat, bizonyos árukra behozatali és kiviteli, illetve reexportra vonatkozó monopoljoga volt (pl.: kakaó, gyapot, só, dohány, higany, indigó), továbbá fejadót vetett ki minden férfilakosra a gyarmatokon és minden adásvétel után 10%-os áruforgalmi adót, alcabalát szedett, de külön az élelmiszerekre is kivetett forgalmi adót (Sisa) és az állam a keresztény lakosokra kivetett egyházi tized harmadát is behajtotta (tercias reale).

A Casa tagja volt a főnavigátor is, aki a tengerészeti iskolát irányította, II. Ferdinánd

1508-ban Amerigo Vespuccit nevezte ki. A testület igazságszolgáltató jogkörrel is rendelkezett, a peres ügyek jellegét és a letradók feladatait 1511-ben II. Ferdinánd szabályozta. Ezt a feladatkört 1524-től az Indiák Tanácsa vette át, amit I. Károly hozott létre. A testület (8 fős) látta el a gyarmatigazgatással kapcsolatos feladatokat is.

3. A gyarmatigazgatás rendszere

A spanyol gyarmatbirodalom fennállása alatt négy alkirályságot hoztak létre:

- a) Új-Spanyolország /1535/, központja Mexikóváros, első alkirálya Antonio de Mendoza
- b) Peru alkirályság /1543/ központja az 1535-ben megalapított Lima
- c) Új-Granda /1717/, Santa Fé de Bogotá központtal
- d) La Plata /1776/, Buenos Aires központtal, amit Pedro de Mendoza 1536-ban alapított.

Az alkirályságok alatt Audienciák álltak, amit kormányzók irányítottak. Minden egyes Audienciában juntákat állítottak fel, ezt kincstartók irányították, akik szakképzett hivatalnokokból álló testülettel behajtották az adókat (adóbérlőknek adták ki), továbbították az anyaországba, nemesfémek öntésével és pénzveréssel is foglalkoztak.

Az alkirályok és kormányzók grandok voltak, az alkirályok hivatali ideje 3-5 év, a kormányzóké 8 év. Az alkirályok széles jogkörrel rendelkeztek és sokirányú feladattal voltak megbízva:

- telepek, erődök alapítása,
- kolonizáció és birtokadományozás (= földek felosztása),
- a gazdaság (ültetvényes gazdálkodás, bányászat, adóztatás) felügyelete,
- katonai, tehát védelmi feladat,
- bírászkodás,
- egyházmegyék megszervezése, oktatási rendszer kiegészítése.

A spanyolok a gyarmatokon sok várost alapítottak, a városok élén letradok (jogi végzettséggel rendelkező) corregidorok álltak. II. Fülöp uralkodása alatt megkezdődött a gyarmati tisztségek áruba bocsátása, ami fokozott korrupcióhoz vezetett.

4. A gyarmatbirodalom katonai védelme

II. Fülöp uralkodása alatt (1556-1598) a gyarmatokon állandó fegyveres kontingensek vannak és kiépül az erődrendszer. Ennek költségeit a gyarmatosok adóiból fedezik.

Az erődrendszer kiépítését szükségessé tették az állandósuló angol

kalóztámadások

(pl.: Francis Drake 1572-1577. között 11 kalóztámadást indított a Karib-tenger térségének telepei, városai ellen, rendszeresen megtámadta az ezüstflottát). Az erődrendszer Mexikótól Chile déli részéig húzódott: Veracruz - Acapulco - Yucatán - Havanna - Santo Domingo - Puerto Rico - Panamában Portobelo - Kolumbiában Cartagena - Dél-Amerikában Callao (Peru) - Valdivia (Chile) + az inkák 26 erődje.

A prekolumbiánus kultúrák spanyol leigázása, a konkvisztádorok hódításai (a 9. tétel része)

A Mezo-Amerikában virágzó két kiemelkedő posztklasszikus civilizáció (az azték és a maja városállamok) leigázásában a Kubában, Diego Velazquez kormányzó alatt szolgáló kalandoroknak és katonáknak volt döntő szerepe. Kuba pacifikálása, ami az őslakosság kegyetlen kiirtásával kapcsolódott össze, 1509-1511. között kezdődött el. Ebben Pánfilo de Nárvaez, Hernández de Córdova, Juan de Grijalva és Hernando Cortez játszott meghatározó szerepet. Diego Velazquez először Córdovát küldte a Mezo-Amerika területén levő civilizációk felkutatására, 1517-ben indított expedícióján rabszolgát és aranyat keresett. A Yucatán-félsziget északkeleti partjától elindult nyugatra, megkerülte a félszigetet és addig hajózott, ameddig a szárazföldre nem kapcsolódik a félsziget, itt egy maja város, Champotón (vagy Campeche) feküdt. Itt a maják megtámadták őket, ugyan Córdova bevette ellenük a tüzérséget, de ő maga 33 sebet kapott, amibe Kubába érve belehalt. Diego Velazquez ennek hatására unokaöccsét, Juan de Grijalvát küldte az arany felkutatására, 1517-1518-ban ő az egész Yucatánt körbehajózta, Champotónban őt is megverték a maják. Szemben Córdovával nem fosztogattak és nem gyilkoltak. D. Velazquez ekkor döntött úgy, hogy a kiváló hadvezér, ravasz és ügyes politikus hírében álló Hernando Cortezt bízta meg a harmadik expedícióval. A hidalgo nemesi származású Cortez, aki jogi tanulmányokat folytatott Spanyolországban, de nem fejezte be, 1501-ben Santo Domingóba megy (Hispaniola déli részén Cristoforo Colombo fivére, Bartolomé alapította 1496-ban), majd innen 1511-ben Kubába távozott, ahol mint katona és a kormányzó titkára szolgált. 1519. február 18-án 11 hajóval, 600 katonával, 100 tengerésszel és 16 lóval elindult Mezo-Amerikába, ahol a mexikói partvidéken partraszállt, a spanyolok megalapították Veracruz városát (= Szent Kereszt Városa). Felégettette a

hajókat (nincs visszaút a legénységnek!). Elindult az azték birodalom fővárosába, Tenochtitlánba, ami mintegy háromszáz kilométerre volt, szövetséget kötött a Tlaxcala városállamok szövetségével, akik felajánlották katonai támogatásukat az aztékok hatalmának megdöntése céljából. A harmincnyolc tartomány konföderációjára épülő, a mai Mexikó területére kiterjedő azték birodalom uralkodó elitrétege a meghódított népeket adóra kötelezte, s ami még súlyosabb, a Napisten, a Tollaskígyó isten és a hadisten tiszteletére bemutatott véráldozatok céljából a meghódított népek hadifoglyait Tenochtitlánba hurcolta. Cortezt így mint szabadítójukat üdvözték. Megzavarta a hatékony védekezést a hódítókkal szemben az is, hogy az azték papság a Tollaskígyó visszatérését népéhez ekkorra jövendölte meg, aki ember alakjában fog megjelenni. Kezdetben Cortezt az isten földi megtestesítőjének vélték. Így Cortez 1519. november 8-án bevonult Tenochtitlánba, a mintegy kettőszázezer főt számláló lagúnavárosba, ahol maga II. Montezuma, a Napkirály ajándékokkal fogadta őt.

D. Velazquez arról értesült, hogy Cortez önálló akciókat akar folytatni, ezért le akarta váltani. Cortez 1520. áprilisában a kormányzó utasítására Veracruzba ment, ahol Pánfiló de Nárvaez feladata lett volna, hogy elfogja Cortezt. De, Cortez őt ejtette fogságba, két évig szabadon sem engedte és a Kubából érkező katonákat maga mellé állította. Közben a fővárosban Pedro de Alvarado, akit Cortez maga helyett parancsnoknak nevezett ki, a lakosokkal szemben atrocitásokat követett el, az aztékok ennek hatására fellázadtak a spanyolok ellen, a lázadás során II. Montezuma meghalt és Tenochtitlán védelmét a belügyeket irányító másik uralkodó, a Nősténykígyó látta el. A lázadók sok spanyolt elfogtak és feláldozták őket a Napistennek. Cortez 75 napos ostrom után tudta bevenni a fővárost (1521. augusztus 13-án), már csak hullákkal teli romhalmazzal foglalt el. A városban közben kitört a himlőjárvány és Nősténykígyó is a járvány áldozata lett. Cortez Tenochtitlánt leromboltatta, a Texcoco-tavat feltöltette, a termékeny chinampákat elpusztította. A volt azték főváros helyén építették fel a spanyolok a mai Mexikóvárost. Cortez és Alvarado 1523-ra az azték birodalom nyugati és déli részét is megszállta. 1524-25-ben Cortez és Alvarado leigázta a hondurasi, a guatemalai és a mai El Salvador területén található maja városállamokat is. Azonban, gyakoriak voltak a lázadások és az El Petén (a Yucatán-félszigeten található) területén levő maja városállamok kemény ellenállást tanúsítottak, így csak a XVII. század végére sikerült leigázni őket.

Cortezt egyébként V. Károly 1540-ben hazarendelte, 1541-ben részt vett az algíri hadjáratban és 1547-ben Sevilleben halt meg.

Az inka civilizáció leigázása

Az andoki civilizáció elfoglalását lehetővé tette, hogy 1525. után, amikor Huayana Capac inka meghalt, két fia, az inka tanács által támogatott Huascar (- aki a fővárosba rendezkedett be) és féltestvére, Atahuallpa, (aki a birodalom északi részén megalapította Quitót), között polgárháború robbant ki. Ennek a 3200 km hosszan elhúzódó magashegyi civilizációnak a fővárosát Panchacuti inka alapította 1438-ban. Cusco (= „a világ köldöke”) 3500 m magasan egy völgyben fekszik, kiválóan erősített város. A Sacsahuamán erőd hármass, fűrészfogas kiszögellésekkel megépített 16 m magas fal volt, aminek hatalmas kőtömbjeit kötőanyag alkalmazása nélkül illesztették egymáshoz. A birodalomban 26 erőd volt, a hegygerincen fekvő Macchu Picchu (=”a hely, ahová a Nap kikötötte magát”) az inka ellenállás jelképévé vált. A lépcsők városában mintegy 150 épület volt (templomok, paloták, szentélyek, fürdők), vízvezetékrendszere, szökőkútjai és a hegyoldalon művelt és öntözött teraszok monumentálissá tették. Huascar fia, Manco Capac 1572-ig hősiessé védte a spanyolokkal szemben az erődvárost.

Az inka birodalom első hódítói: Francisco Pizarro két testvérével és Diego de Almagro.

Francisco Pizarro, aki hidalgo volt és törvénytelen gyerek, nem beszélve arról, hogy analfabéta, 1502-ben Nicolas Ovandóval (akit Izabella Cristoforo Colombo helyett Hispaniola helytartójává nevezett ki), Hispaniolára ment, 1509-ben csatlakozott a merész, de kegyetlen kalandor, Alonso de Ojeda expedíciójához. A venezuelai partvidékre mentek, a Pária-öbölbe, ahol gyöngyöt kerestek. Pizarro itt csatlakozott a partvidéken hajótörést szenvedő Balboa legénységéhez és részt vett 1513-ban a Panama-földszoros felfedezésében. Balboa így kijutott a Csendes-óceán partjára, amit ő Déli-tengernek nevezett el. A szintén törvénytelen hidalgo nemessel, (aki ráadásul katonaszökevény volt) Diego de Almagróval Panamából indultak el az El Dorado = Aranyország felkutatására. Első két expedíciójuk során csak az inka birodalom északi részéig jutottak el (1524-1525, 1526-1527), de értesültek a birodalomban dúló polgárháborúról. Francisco Pizarro 1531-ben V. Károly engedélyével indította meg harmadik expedícióját, 185 emberrel és 27 lóval elindult a birodalom meghódítására.

Mikor Cajamarcába értek, a városban tartózkodott a polgárháborúból győztesként kikerülő, testvérét, Huascárt meggyilkoló inka, Atahuallpa. Az inka seregét a városon kívül hagyta, kevés kísérettel találkozóra ment Pizzaróékhoz, akik elfogták és az átadott arany ellenére is, végül megfojtották. Ezt követően hosszas és kemény ostrom során 1533-ra elfoglalták Cuscót.

Az inka birodalom meghódításának lépései

1. A mai Peru és Bolívia területének meghódításában Pedro de Almagrónak volt döntő szerepe (1535-1537. közötti hadjárata). De, az irigység és az arany utáni hajsza szembeállította két kalandort és F. Pizarro elfogatta és megölette Almagrót 1538-ban, de a bosszút ő sem kerülhette el, Almagro fiai és hívei 1541-ben meggyilkolták (Limában a székesegyházban van a koporsója).
2. Pedro de Valdívia (1548-1553) a mai Chile területének meghódítója, az araukán indiánok 1553-ban mérgezett nyíllal lelőtték. Ő alapította Santiago városát 1541-ben.
3. Pedro de Mendoza 1535-36-ban hadjáratot indított a mai Argentína meghódítására. 1536-ban megalapította Buenos Aires városát.

A földrajzi felfedezések gazdasági következményei a XVI-XVII. században (17. tétel)

1. Árforradalom és eredeti tőkefelhalmozás
2. A gyarmatosítás és a transzatlanti kereskedelem révén kialakuló világkereskedelem.
3. Európa régióinak átalakulása, a régiók közötti munkamegosztás és kereskedelem megszilárdulása.
4. Az Atlanti-partmenti térség országaiban (Anglia és Németalföld) a tőkés árutermelő, bérmunkásokkal dolgoztató mezőgazdaság kialakulása és az iparban a Verlag-system (falusi bedolgozó rendszer), majd a manufaktúrák létrejötte. Tehát a gazdaság szerkezete fokozatosan átalakul, tőkés üzemszervezeti formák alakulnak ki.

1. Árforradalom és eredeti tőkefelhalmozás

Az ún. „hosszú XVI. század” (az 1450-es évektől az 1630-as, 1650-es évekig tartott) inflációs időszak. Európa országaira a következő árviszonyok jellemzőek:

- az élelmiszerek ára jelentősen megnő (a gabona, a hús és a só árának emelkedése 500-900% között volt)
- az iparcikkek ára és az ipari nyersanyagok ára mérsékelten emelkedik (pl.: a gyapjú ára 150-250%-kal)
- a reálbérek zuhannak, ami korszakunkban fokozott elszegényedéshez, a banditizmus felerősödéséhez vezetett. Angliában például a Tudor uralkodók alatt a lakosság legalább fele a létminimum alatt élt, így a koronának a törvényes rend fenntartása érdekében szegénytörvényeket kellett kiadnia, szegényadót szednie és szegénygondozással foglalkoznia (dologházakat, kórházakat, menhelyeket, lelenházakat alapítottak). De, a Mediterráneum országaiban, így Spanyolországban és Itáliában a céhes iparban magasak maradtak a munkabérek. Így a magas termelési költségek miatt a spanyol és itáliai áruk nem lesznek versenyképesek az angol és holland termékekkel szemben, ahol alacsony a bérmunkások fizetése.

Az árforradalom okai:

- a.) A „hosszú XVI. században” Európa népessége megduplázódott. /pl. Angliában 2,5 millió főről kb. 4,5 millió főre emelkedett, Franciaországban 11 millióról kb. 21 millió főre). A korszakkal foglalkozó történészek véleménye szerint a Mediterráneum országaiban túlnépesedés

következett be. A mezőgazdaság termelékenységnek növekedése nem állt arányban a kereslet gyors növekedésével, így tehát az élelmiszerárak erőteljes emelkedése következett be.

- b.) A nemesfém beáramlása a felfedezett és gyarmatosított területekről, amiből Európában pénzt vertek, így megnőtt a forgalomban levő pénz mennyisége, ami mögött nem állt fizetőképes kereslet. Megnőtt a pénz forgási sebessége és az átváltási arány is (az un. Ráció) is felborult. Az ezüst mennyisége sokkal nagyobb volt, mint az Európába beáramló arany mennyisége. Az arany felértékelődött az ezüsthöz képest. A gazdaságtörténészek öt fémkorszakot különböztetnek meg a XV-XVIII. sz. között.

1. **Az afrikai arany időszak** (az 1440-es évektől az 1530-as évekig)

A Lisszabonba (Casa da India) érkező arany mennyiségét ebben az időszakban kb. 700/800 kg-ra teszik éves viszonylatban.

2. **Az amerikai arany időszak**, ami meghatározó az 1680-as évekig. Az 1540-es évekig elsősorban Mexikóból érkezik, majd ezután megkezdődik a mai Peru és Kolumbia területén található aranybányáknak a kiaknázása. 1503-1660. között a sevillai kereskedőházba a vámadatok alapján kb. 185 ezer kg arany érkezett.

3. **A potosi ezüst korszaka:** az 1540-es évektől folyamatos a korszakban a bányászat, mennyiségileg ezt a vámadatok alapján 1503-1660. között 16 millió kg-ra becsülik.

4. **A hamis pénzek időszak**, ami fokozta az inflációt. A XVII. sz. elejétől elsősorban a hollandok azok, akik a spanyol pénzeket hamisították és elárasztották vele az európai és a spanyol pénzpiacot. A silány ötvözetből készült pénzeket kicserélték arany-, és ezüstérmékre, a beolvasztás és pénzhamisítás akár 500%-os hasznot is hozott.

5. **A brazil arany időszak:** XVII. sz. végétől.

c) Az árforradalomhoz az uralkodók devalvációs politikája is hozzájárult. Elsősorban az elhúzódó itáliai háborúk a felelősek azért, hogy az uralkodók a zsoldosseregek finanszírozása érdekében minden eszközzel a kincstári bevételek növelésére törekedtek. A pénzleértékelés és a bankházaktól, bankároktól felvett kölcsönök minden jelentős európai uralkodó politikáját jellemezték. Pl.: Angliában VIII. Henrik uralkodása alatt 1544-től folyamatos volt a pénzleértékelés 1551-ig, de I. Ferenc és II. Fülöp is ugyanezt a politikát folytatta. A háborúk, a bürokrácia költségeinek fedezésére a

devalváció mellett a hivatalok kiárusításának és államkölcsönök felvételének eszközehez nyúltak. V. Károlynak az állami bevételei kb. 200-300 ezer ezüstdukátot tettek ki évente, viszont kiadása legalább 1 millió ezüstdukátot volt éves szinten. Az uralkodó a Fuggerektől, a Welserektől és az antwerpeni bankároktól kölcsönöket vett fel. Lemondásakor (1556-ban) a bankházaknak magas összeggel tartozott, az államadósság kb. 39 millió ezüstdukát volt, ebből a Fuggereknek és Welsereknek 8 millióval tartozott. A Fuggereknek elzálogosította a lovagrendek birtokaiból származó adóbevételeket, Almadéna higanybányáit, a magyarországi rézbányászatot, így Besztercebányát.

Az újkorban az uralkodók államcsődöket jelentettek be (II. Henrik 1557-ben, II. Fülöp 1557-ben, 1575-ben és 1596-ban, de utódai, III. Fülöp és IV. Fülöp szintén fizetésképtelenséget jelentett be 1607-ben, 1627-ben és 1647-ben).

Az eredeti (=kezdeti) tőkefelhalmozás

A vizsgált időszakban, a kereskedelemben, a kereskedőréteg kezén hatalmas vagyon halmozódik fel, ami akkor válik tőkévé, ha ezt beruházzák, befektetik. Tehát a vagyonnal rendelkező személy ellenőrzi a termelési eszközöket, megvásárolja a munkaerőt (ami bér munka vagy az ültetvények ingyen rabszolgamunkája) és technikai beruházásokra, újításokra is törekszik a termelékenység növelése érdekében. Alacsony termelési költségek mellett a haszonképzés, a profitképzés kerül előtérbe.

A vagyonképzés forrásai:

1. A transzatlanti kereskedelem

→ a gyarmati áruk európai eladásából származó árrés (a legnagyobb a fűszerek esetében). A Molukkákon egy mázsa szegfűszeg ára két ezüstdukát, Londonban ezt 213 dukátért adják el.

→ az ültetvényes gazdálkodásból származó haszon (nagyon alacsony termelési költségek, tehát a munkaerő árának megtakarítása és olcsó ipari nyersanyagok beszerzése)

→ rabszolgakereskedelem (ebben a hollandoknak, a marranóknak és az angoloknak lesz meghatározó szerepük. Nagy-Britannia az 1713/1714-től, a spanyol örökösödési háborút lezáró Utrechti békétől a spanyol gyarmatbirodalom rabszolgakereskedelmét is kezében tartja, de Bristol és Liverpool kikötője saját észak-amerikai gyarmatainak dohány, gyapot, rizsültetvényeire is szállítja a fekete rabszolgákat.

2. Bányászat (főleg a nemesfém, továbbá higany, só, rézérc, ón és ólom), a pénzverés, a pénzváltás. Két itáliai város (Genova és Firenze) gazdagságának forrása a XVI. században már áttevődött az Atlanti-óceánra, de nem a közszükségleti cikkek áruforgalmából, hanem pénzügyletekből származott. Genova a spanyol ezüst aranyra való átváltását, tehát a legjövedelmezőbb pénzügyletet 1557-1627. között teljesen uralta. Észak-Itáliában, Piacenzában (1579-től) évente négy alkalommal a teljes diszkréciót betartva összegyűlt hatvan üzletember, megszabták a váltás árfolyamát. A pénzváltó kereskedők bemutatták a kifizetendő és behajtandó váltókat és rendezték a kifizetéseket a cégek ügynökeivel. Tehát ezzel kezdődik a forgatható értékpapírok kora.

De IV. Fülöp 1627-ben bejelentett államcsődje után, a marranókkal kötötte meg az üzletet Spanyolország, akik a holland bankárokkal álltak üzleti kapcsolatban.

3. A „hosszú XVI. században” alacsonyak a földárak, ezért megfigyelhetjük a földvásárlásba való nagyarányú befektetéseket. Figyelembe kell venni, hogy a Mediterráneum térségének országain kívül olcsó a bérmunka, a gabona, hús, gyapjú ára viszont magas. Bővült a értékesítési piac, persze főleg az olcsó közszükségleti cikkek piaca (textilárúk). Mind a tengerentúli piac, mind a közép-európai országok felvevő piaca szerepet játszott ebben. A magyar és lengyel nemes érdekelt lesz abban, hogy bővítse majorságait, bekapcsolódjon a regionális kereskedelembe, tehát eladja a gabonáját, az élőállatot, a sózott sertés-; és marhahúst.

A Habsburg, majd a spanyol birodalom részét képező Németalföldön a legjelentősebb a tőkeképződés. Antwerpen a fűszer és cukorkereskedelem és a pénzverés központja. A németalföldi szabadságharc (1566-1609) alatt azonban a zsoldosok fosztogatásai (1576. november 4.), majd 1585-ben spanyol megszállása és a függetlenségüket kivívó északi tartományok (= Hollandia) Spanyolországgal aláírt fegyverszünetének megkötése teljesen tönkreteszi gazdaságát. A felemelkedő Amszterdamnak nem áll érdekében, hogy erős versenytársa legyen Spanyol-Németalföld Antwerpenje, ezért az 1609-ben aláírt fegyverszünetbe belefoglalják a Schelde folyó torkolatának lezárását, ami lehetetlenné teszi Antwerpen számára a világkereskedelem lebonyolítását. Amszterdam kereskedőtársaságai révén (VOC, WIC) létrehozza Délkelet-Ázsiában „Holland-Kelet-India” gyarmatbirodalmát, de nemcsak a fűszer, a pamuttextiliák, a selyemárúk, a porcelán értékesítését szerzi meg, hanem a balti gabona, fa, tonhal, sózott hering értékesítése is a kezébe kerül. Az 1630-as és 1680-as évek közötti időszak a holland gazdaság aranykorának tekinthető, amit csak az angol versenytárs előretörése tud megroppantani.

A Verlag-rendszer az alapja a kialakuló manufaktúra iparnak, amikor a bérmunkásokat egy üzemben összpontosítják és dolgoztatják.

Érdekes, hogy az ipar szerkezeti átalakulása a textilipar mellett a

fémfeldolgozásban következik be. Itt ugyan magas a tőkeigény, de céhes korlátok nincsenek. Erre jó példa a holland, a svéd és a délnémet fegyvergyártás és vasipar.

Míg a centrum országai (főleg Hollandia és Anglia) tőkés mezőgazdaságot és ipart teremtenek, tengeri és gyarmati nagyhatalommá válnak, a XVI. sz. végétől megkezdődik a Mediterráneum országainak gazdasági hanyatlása, e térség félperifériává válik, tehát a világgazdaság központi területeinek nyersanyagellátójává és ipari termékeinek piacává. Ezzel áll összefüggésben, hogy a Levante kereskedelem a XVII. sz. I. felében /nem hamarabb!/
visszaszorul és a transzatlanti kereskedelem határozza meg a világkereskedelmet.

Milyen okai vannak ennek a folyamatnak?

1. Spanyolországban és Itáliában konzerválódik a céhrendszer, magasak a bérek, a termelési költségek és árak, így pl. a spanyol posztó, az itáliai városok selyem és posztószövevei a holland és angol olcsó textilárakkal szemben nem bírják a versenyt. A hollandok és az angolok már a XVI. sz. II. felében megjelennek termékeikkel a Mediterráneumban. Itália ipari struktúrája 1600-1670. között teljesen összeomlott.

2. Spanyolországban már I. Károly uralkodása alatt is, de különösen II. Fülöp idején Kasztília mértéktelenül túl volt adóztatva, különösen magas volt az áruforgalomra kivetett adó (= alcabala, 10 %-os). 1561-ben ebből az adóból 1 200 000 dukát bevétele volt az államnak, 1574-ben 3 700 000. Az adókulcsot közben 10 %-ról 14%-ra emelték. Portugáliában 20%-os adókulcsot vezettek be. A halászatra 50%-os adókulcsot vetettek ki. Ez az adóztatás az ipart hátrányos helyzetbe hozta, a kereskedelmi forgalom csökkenéséhez vezetett és a megélhetés költségeit is megemelte. A beérkező (Sevilla Kereskedőházába) hatalmas mennyiségű nemesfém döntő része a háborúra, tehát a zsoldosok kifizetésére, a flottaépítésre és újjáépítésére, hajózási felszerelések vásárlására ment el és az államkölcsönök fejében a kincstári bevételek jelentős részét II. Fülöp elzálogosította a bankároknak (így adókat, bányákat, vámokat stb.). II. Fülöp uralkodása alatt az adósságállomány megnégyszereződött, kb. 100 000 000 ezüstdukát volt, míg a bevétel éves szinten uralkodása alatt kb. 10 000 000 ezüstdukát. Spanyolország súlyos helyzetbe került uralkodása végén, mivel az andalúz területeken a grandok a gabonatermesztésről áttértek a szőlőtermesztésre és olajfa ültetésére, a bort és az olivaolajat az Újvilágban értékesítették. II. Fülöp rákényszerült arra, hogy a kalózkodókkal általánosan fenyegetett szicíliai búza mellett balti gabonát importáljon magas áron.

3. Spanyolországban és Itáliában is a XVI. század végétől megkezdődik a népesség rohamos csökkenése. Ehhez Spanyolországban hozzájárultak a pestisjárványok (1596-1600) és éhínségek (1590-1594), mintegy 500 000 halottal. Itáliában 1630-ban és 1637-ben voltak a legnagyobb pestisjárványok,

amelyekben a városi lakosság 1/3-a meghalt. Spanyolország helyzete még a moriszkók kiűzése (1609-1614) miatt is rosszabbodott.

4. Itália esetében az 1494-1559. között zajló háborút is meg kell említeni, a fő hadszíntér a mezőgazdaságilag és iparilag legfejlettebb terület, Lombardia volt.

5. A háborúnak, az ipar válságának és a hollandok és angolok délkelet-ázsiai gyarmatosításának következtében összeomlott a Levante-kereskedelem. A tőke „elhagyta” Itáliát, tehát drasztikus és hosszútávú tőkekivonási folyamat kezdődött el. Persze ebben az is szerepet játszott, hogy a spanyol pénzek 1627. után nem a genovai bankárok és kereskedők kezén mentek át, a nagy hitelügyleteket, a spanyol aranyat és ezüstöt már a keresztény hitre tért zsidók, a marranók forgatták.

6. Spanyolország gazdasága számára Észak-Németalföld (1609-től Hollandia) elvesztése és az Atlanti-óceánon a tengeri nagyhatalmi helyzetének megroppanása (Anglia győzelme a Nagy Armada fölött 1588-ban) a visszafordíthatatlan hanyatlással járt.

A portugál földrajzi felfedezések (1415-1543)

A portugál földrajzi felfedezéseket négy szakaszra osztjuk:

1. 1415-1460
2. 1469-1488
3. 1497/99-1510
4. 1511-1543

1. szakasz:

I. János kisebbik fia, Tengerész Henrik, az Aviz vagy Krisztus-lovagrend nagymestere a Sagresben működő tengerészeti iskola megteremtésével a navigációban képzett, kartográfiai ismeretekkel rendelkező portugál kapitányokat és tengerészeti tapasztalatokkal rendelkező velencei, genovai hajósokat és kereskedőket bízott meg a hajóutakkal. A portugálok Tengerész Henrik haláláig a Pálma-fokig jutottak el.

A felfedezések lépései:

- a) 1415. augusztus 21-én a portugálok a Hanza hajók támogatásával elfoglalták a Marokkói királyság északi részén található Ceutát, ami jelenleg Spanyolországhoz tartozik. Ugyanis az 1580-tól perszónálunióban egyesülő portugál és spanyol korona portugál alattvalói 1640-ben felláztak, a cortez egy kiemelkedő grandcsalád fejét IV. János néven királlyá választotta. A portugál-spanyol háború 1668-ban zárult le véglegesen, ugyan Spanyolország elismerte a szuverén portugál királyságot, de Ceuta Spanyolországé lett. A város elfoglalását két tényező indokolta: a transz-szaharai arany, só, elefántcsont és nádcukor kereskedelmének központja volt, és a Mediterráneum kereskedelmét veszélyeztető kalózközpont is volt egyben. Tengerész Henrik, mint a város kormányzója püspökséget alapított és a portugálok a berberék körében térítő tevékenységet folytattak. Ceuta volt a központja a Marokkói királyság területén folyó, az Atlanti-partmenti szigetekre irányuló és Afrika partja mentén haladó további felfedezéseknek. A Marokkói királyság területén 1467-ben elfoglalták a portugálok a stratégiailag rendkívül fontos Tanger kikötőjét, 1471-ben erődöt is építettek itt. Ez lehetővé tette, hogy a Gibraltáron áthaladó hajó- és kereskedelmi forgalmat ellenőrizzék. De, 1662-ben IV. János lányának, Katalinnak az angol uralkodóval, II. Károlyal kötött házassága alkalmából hozományként Portugália átadta Angliának az említett várost. A

mellékelt térképen láthatják, hogy számos kereskedelmi telepet alapítanak a királyságban, azonban Fez királya szent háborút indít a portugálok ellen és a XVII. század második felére már csak Mazagaót tudták megtartani.

b) A szigetek felfedezése:

Az eredetileg a Non vagy Bojador-fok megkerülésére 1419-1420-ban elindított expedíció a Madeira-szigetek felfedezését eredményezte. A szigetet a portugálok gyarmatosították, cukornádültetvényeket hoztak létre, cukormalmokat építettek a genovai és a keresztény hitre áttért, marrano zsidók pénzügyi támogatásával, emellett elsősorban fakitermeléssel foglalkoztak, mivel a hajótest építésére alkalmas ún. sárkányfát találtak a szigeten. A XVII. század második felétől a brazil cukor versenye miatt előtérbe került a szőlőtermelés és a borexport.

Azori-szigetek: A nyolc szigetből álló szigetcsoport pacifikálása 1427-1431 között kezdődött meg és 1456-ra zárult le. A szigeten gabonatermesztéssel, szarvasmarha- juhtenyésztéssel foglalkoztak a portugálok és a szigetcsoport bennszülött lakossága ingyen munkaerőként szolgált például Madeira cukornádültetvényei és a munkaerőhiánnyal küszködő portugáliai latifundiumok számára. Tengerész Henrik fontos célja volt, hogy a portugálok eljussanak az aranylelőhelyekhez. Ennek előfeltétele a navigáció szempontjából komoly nehézséget támasztó Bojador-fok megkerülése. A foknál a 15 m magas hullámverés, a veszélyes sziklazátonyok miatt csak 1434-35-ben, sokszori kísérlet után Gil Eanes tengerésznek sikerült túljutnia. A Verde-fokot (= Zöld-fok) 1444-ben már könnyedén megkerülték. Ennek eredményeképpen 1445-ben a portugálok eljutottak a Szenegál vagy Arany-folyóhoz és megkezdődött az aranybehozatal Lisszabonba. 1457-ben V. Alfonz már aranycruzadót veretett. Cadamostó velencei kereskedő 1455-56-ban felhajózott a Gambia folyón és eljutott a Verde vagy Zöld-foki szigetekre, aminek pacifikálása 1461-62-ben Diego Afonso kapitány vezetésével történt meg. A nyolc nagyobb és négy kisebb szigetből álló szigetcsoporton a portugálok cukornádat és szőlőt termesztettek, állattenyésztéssel foglalkoztak és sóbányászattal. A XVI. században és jelenleg is dohányt és kávét is termesztenek. A szigetcsoport fontos hajózási csomópont volt, mind a Délkelet-Ázsiába, mind a Brazíliába irányuló hajóutak során. Tengerész Henrik életében az utolsó, általa engedélyezett és támogatott hajóutat Diego Gomes tette meg, aki 1458-1459-ben eljutott a Guineai-öböl bejáratáig, a Palma-fokig.

2. szakasz:

V. Alfonz portugál uralkodó 1469-ben kereskedelmi szerződést, azaz Asientot

kötött Fernando Gomes lisszaboni kereskedővel. Az Asiento értelmében a kereskedő megkapta a felfedezések jogát a Guineai-öböl mintegy 2000 km-es partszakaszán ötéves időtartamra, és kereskedelmi telepet is alapíthatott ott. Mivel a megállapodás értelmében ő fedezte a hajóút költségeit, az áruforgalomból származó haszonnak csak a 25%-a illette meg a koronát. A portugálok az Elefántcsontpart, a Rabszolgapart és az Aranypart (ezek portugál elnevezések) területén a XVI. század elejéig hat kereskedelmi telepet és egy erődöt, Elminát alapították 1482-ben. A brazil cukornádültetvények rabszolga utánpótlását egyrészt erről a területről, másrészt a Kongói királyság területéről biztosították. Pedro Escobar és Santarém tengerészek 1470-71-ben felfedezték a Sao Tomé és a Príncipe-szigeteket, ahol szőlő- és cukornádtermesztés folyt, és 1471-ben a két tengerész átlépte az Egyenlítőt. Az Egyenlítőtől délre, Afrika partmenti területeinek felfedezésében Diego Caónak volt fontos szerepe, aki két hajóutat tett meg. 1482-83-ban felhajózott a Kongó-folyón és a torkolatától déli irányban, a part mentén 500 mérföldet tett meg és eljutott a mai Angolába, ahol a portugálok 1576-ban megalapították Luandát. Angola 1974-ben nyerte el függetlenségét. 1485-86-ban a Namíb-sivatag mentén haladt a partvidéken, a Cross-fokig jutott el, ami a Kongó torkolatától 1200 mérföldre van. Az expedícióból nem tért vissza, valószínűleg a tengerbe fulladt. Namíbia csak 1990-ben nyerte el függetlenségét.

Bartolomeo Diaz útja (1487-1489), Afrika partja mentén haladva 1488-ban megkerülte az általa Vihar-foknak nevezett fokot, így tehát bebizonyosodott, hogy Afrikát megkerülve el lehet jutni Indiába. II. János portugál király átkeresztelte Jóreménység-fokra a Vihar-fokot.

3. szakasz:

Vasco de Gama útja (1497-1499). I. Mánuel (1495-1521) portugál király Vasco de Gamát, a 37 éves portugál grandot nevezte ki a négy hajóból és 160 fős legénységből álló flotta élére. A negyedik hajó a szállítmányozó hajó volt, a Sao Raphaelt öccse, Paulo de Gama irányította és a Sao Gabrielt, ami a zászlóshajó volt, maga Vasco de Gama. A hajóutat kövesse az atlaszában! Lisszabonból való kihajózása után a Zöldfoki-szigetek vonalán haladt, szándékosan behajózott az Atlanti-óceánba, tehát nem Afrika partja mentén haladt. Megkerülte a Jóreménység-fokot, majd Sofala-Mombasa-Malindi kikötővárosok mellett hajózott Afrika keleti partján. Malindiban egy arab révkalauzt vett fel a hajóra, aki a flottát Indiába, a Malabár-parti Calicutba vezette. A városállam rádzsája engedélyezte, hogy kereskedelmi üzleteket kössenek a portugálok. Borsot és gyömbért vásároltak, azonban a hindu kereskedők silánynak minősítették a portugálok áruit, akik ellenértékként korallt, higanyt, borostyánt és ötven rúd rezet ajánlottak fel. A kapitány 1498. augusztus 29-én, a kedvező monszunszelekkel indult hazafelé, de mire Mogadishuba értek, harminc matróz skorbutban meghalt és Mozambiknál a Sao Raphael és a szállítmányozó hajó is zátonyra futott. A visszaúton a legnagyobb viharba a Zöldfoki-szigetknél

kerültek, ahol Vasco de Gama öccse meghalt és a vihar miatt a két hajó külön-külön érkezett vissza Lisszabonba, de csak ötvenöt fővel. I. Mánuel 1500-ban az Aviz-lovagrend tagját, a királyi tanácsban helyet foglaló grandot, Pedro Alvarez Cabralt 15 hajóval, legalább ezer főnyi tengerésszel Indiába küldte fűszerekért. Cabral hajóútjának útvonala: kövessék az atlaszokban! Lisszabonból indultak el, a Zöldfoki-szigeteken viharba kerültek és elsodródtak Brazília partjához, ahol partra szálltak, a portugálok kikötővárost alapítottak, aminek a neve Porto Seguro. Két héten át a partvidéken cirkáltak és Cabral egy hajót visszaküldött Lisszabonba, hogy az uralkodónak beszámoljanak a felfedezésről. Az általa küldött térkép segítségével 1501-1502-ben Coelho és Amerigo Vespucci feltérképezték a partvonalat, valószínűleg a La Plata folyó torkolatáig jutottak el. Cabral kapitány a Jóreménység-foknál újra viharba került és négy hajó elsüllyedt, vízbe fulladt Bartolomeo Diaz is, aki mint kapitány részt vett ezen a hajóúton. Cabral a viharban szétszóródott hajókat csak Mombasánál tudta összegyűjteni, kivétel Bartolomeo testvére Diego Diaz hajója. Diego Diaz Madagaszkár mellett haladt el és Ádenig felhajózott és onnan fordult vissza Indiába. Calicutba helyőrséget hagyott hátra Cabral. A hazaúton számottevő katasztrófa nem történt.

Vasco de Gama második útja (1502-1504). Mivel a Calicutban hagyott portugál helyőrség tagjait a helyi lakosok megölték és Vasco de Gama jogorvoslatot nem kapott a rádzsától, ágyúval lövette és elfoglalta a várost. 1503-ban a Malabárparton levő Cochin városát is elfoglalta és itt kereskedelmi telepet alapított. I. Mánuel 1505-ben Francesco de Almeidát nevezte ki admirálissá és az elfoglalt területek kormányzójává. Megbízta őt Afrika keleti partvidékén a kikötővárosok elfoglalásával és erődök építésével. 1505 és 1507 között elfoglalta Sofalát, ami a Monomotapa állam arany- és rézkereskedelmének központja volt, továbbiakban Kilwa és Mozambik arab kézen levő kereskedő államait is megszállta. Azonban, az Arab-tenger fölötti ellenőrzést egy két éven át folyó tengeri háború után tudta Portugália megszerezni. A hindu-mameluk flottától 1507-ben és 1508-ban vereséget szenvedtek és csak 1509-ben Diunál sikerült döntő győzelmet aratniuk. Egyéves ostrom után elfoglalták Goát, ahol alkirályság kezdte meg működését. Első alkirálya Afonso de Albuquerque grand volt. A portugálok szerették volna meggátolni a Vörös-tengeren és a Perzsa-öblön át a Mediterráneum térségébe irányuló fűszerszállítást, de Ádent nem tudták elfoglalni és Hormuszt is csak 1515-ben, bár 1622-ben a Török Birodalom elfoglalta.

4. szakasz:

1511-ben a portugálok eljutottak Ceylon szigetére, ahol kihasználták a hindu és a buddhista királyságok ellentétét, 1518-ban elfoglalták Colombót és Negombót. Így a fahéj Európába irányuló forgalmazása a portugálok kezébe került. 1510-1511-ben Diego Lopez de Sequira kapitány eljutott a Molukkákra, azaz a Fűszer-szigetekre, Ternate szultánjával üzletet is kötött szegfűszeg és bors vásárlására. A Malakka elleni 1511-es támadás sikertelen volt, csak 1515-ben sikerült a portugáloknak elfoglalni és 1519-ben a városban erődöt is alapítottak. A Molukkákon Tidore, Ternate, Amboina szultánjainak vazalusi függésbe vonása 1521-1543 között történt meg. 1517-ben kötöttek ki először a portugálok Kínában, Macao kikötőjében. Fernando Peres de Andrade kapitány kereskedelmi megállapodást kötött Kantonban és szigorúan betartotta I. Mánuel utasítását, miszerint mindenfajta erőszakot mellőzzenek a kapitányok. De, testvére 1519-ben a kínai kikötőben kirabolta és felgyújtotta a hajókat, ami a portugálok kemény kiutasításával járt. 1521-22-ben a kikötőni szándékozó portugál hajókat a kínaiak felgyújtották. 1557-ben sikerült engedélyt kapni a portugáloknak kereskedelmi telep alapítására Macaóban. A portugálok 1543-ban, Pinto kapitány flottájával eljutottak Japánba.

A portugál gyarmatbirodalom sajátosságai

A portugál korona Afrikában, Délkelet-Ázsiában nem pacifikálta a politikai régiókat, a nagyobb területű államokat. A portugál királyság céljai:

1. A helyi uralkodók (az afrikai törzsi királyok, így például a Kongói királyság uralkodó dinasztiájának és a Monomotapa királyság uralkodójának) vazallusi függésbe kényszerítése jellemezte. Ezzel a módszerrel Indiában, Ceylon szigetén, a Molukkákön is találkozunk, ahol a hindu-muzulmán ellentétet és az államok egymás elleni belháborúját is felhasználták hatalmuk megerősítésére.
2. A kikötővárosok, kereskedelmi csomópontok elfoglalása és az adott térségben már kialakult muzulmán és hindu kereskedők által lebonyolított kereskedelmi útvonalak ellenőrzése és megszerzése a gyarmatbirodalom célja. Ennek során telepeket, erődöket alapítottak: Afrikában Elmina 1482, Luanda 1576, Sofala 1505, Kilwa 1507, Mombasa 1528, Indiában Goa 1510, Ceylon szigetén Colombo 1518, 1519 Malakka, Kínában Macao 1557, Brazíliában Olinda 1537, Bahia 1548, Rio de Janeiro 1565. Elképesztő dolog, hogy Macaoból a portugálok véglegesen az 1999. december 20-án aláírt államközi szerződés értelmében vonultak ki.

A gyarmatbirodalom katonai védelmének hiányosságai és ennek következményei

Az erődök szétszórtan helyezkedtek el, például Sofalától Nagasakiig összesen negyven erőd volt, a teljes helyőrség a XVI. században mintegy 10 000 fő volt. A flotta helyzete Délkelet-Ázsiában: a XVI. században a térség védelmét 16 galleonból és 25 gályából álló flotta látta el, ez a hormuzi és malindi flotta. Alacsony a képzett tengerészek száma, így fegyenceket, afrikai és ázsiai rabszolgákat alkalmaztak a hajókon. Ez annak ellenére tény, hogy Portugália a hajógyártás új központjait alakította ki a gyarmatbirodalom területén: Brazíliában, Bahiában, ahol az alapanyag a brazilfa volt, Goában, ahol az alapanyag az indiai tölgy, azaz a tikfa volt. A portugálok legfontosabb tengeri-kereskedelmi-hajózási útvonalai:

- Lisszabon – Goa között (Malabár-parti bors, indigó, pamuttextíliák és timsó importjának lebonyolítása)
- Goa – Malakka között (1641-ben megszerezték a hollandok Malakkát, így ezután Celebesz szigetén található telepükkel, Makassarral bonyolították le a forgalmat mindaddig, amíg 1667-ben ez is a hollandok kezébe került. Elsősorban a fűszerek, a szantálfa és a selyem értékesítését bonyolították le ebben a térségben a portugálok.
- Goa – Macao között, a kínai áruk forgalmazását bonyolították le.
- Macao – Nagasaki között, ami az ezüst-selyemkereskedelem, ez 1639-től szintén a hollandok kezébe került.

Meglehetősen nagyok voltak egy-egy hajóúton a veszteségek, akár 20-40 %-osak is, ami a XVII. században a kalózkodás és a hajókatasztrófák mellett, a két holland kereskedelmi társaság ellen vívott tengeri háborúra is visszavezethető. A Holland Kelet-Indiai Társaság, a VOC, amit 1602-ben és a Holland Nyugat-Indiai társaság, a WIC, amit 1621-ben alapítottak, az egész portugál gyarmatbirodalom területén harcolt Portugáliával 1600-1668 között, a háború a portugál gyarmatbirodalom összeomlásához vezetett Délkelet-Ázsiában.

A VOC által megszerzett portugál telepek és erődök (kövessék a térképen!): A VOC Afrika déli csücskénél található, a társaság által 1652-ben alapított Fokváros és a Japán-szigetek közötti térségben építette ki gyarmatbirodalmát Portugáliával szemben. A Molukkákön megszerezte Amboina és Tidore szultanátusát 1605-ben és 1643-ban Ternate szultanátusát. Kínában a Macao elleni támadások kudarcba fulladtak 1622-ben és 1660-ban is, így a VOC elfoglalta Formosa szigetét Kínától 1642-ben, ami ma Tajvan szigete, és 1683-ig innen bonyolította le illegális kereskedelmét Kínával. 1641-ben elfoglalta a fűszer- és selyemkereskedelem legnagyobb központját a portugáloktól, Malakkát. Az Indonéz-szigetvilág területén 1619-ben Jáva szigetén Bantam szultánjára és az őt támogató Angol Kelet-Indiai Társaság flottájára vereséget mért és elfoglalta Dzsakartát, amit átkereszteltek a hollandok Batáviára és ez lett a VOC központja és így egyben a holland gyarmatbirodalom székhelye. A VOC a szigetvilág területén elfoglalta Celebeszt, Timor nyugati részét, Borneo déli és nyugati partvidékét, Szumátra tengerparti részeit. A holland gyarmatbirodalmat Holland Kelet-Indiának nevezzük, ami 1795-re Anglia kezébe került. Indiában a Malabár-parton csak Cochint sikerült elfoglalni 1663-ban a hollandoknak, Goa elleni összes támadásuk kudarcba fulladt (1638-1644). A portugálok megtartották Goát, Damant és Diut.

A WIC expanziója Afrika nyugati partvidékét és a brazil gyarmatvárosokat érintette: Afrika nyugati partvidékén 1637-ben a társaság elfoglalta Elminát, de az innen lebonyolított rabszolga-kereskedelmet, arany és elefántcsont forgalmazását csak 1654-ig tudta kézben tartani, mert Anglia a I. angol-holland háború során megszerezte. Luandát pedig csak 1641-1648 között birtokolta, a brazil cukornádültetvények tulajdonosai flottát állítottak föl és ültetvényeik rabszolga utánpótlásának biztosítása érdekében kiverték a társaságot Luandából. A WIC a brazíliai portugál telepeknek, a cukorfinomítás nagy központjainak elfoglalására törekedett: ezek Olinda, Recife, Bahia, aminek a hajógyártása és bőr- és húsipara is jelentős volt, továbbá Natal és Maranhao is 1624-1641 között holland kézre kerültek. Azonban Bahia kormányzójának vezetésével a portugálok a mulattok támogatásával fegyveres harcot indítottak a WIC ellen, s ennek eredményeképpen 1654-re minden telepet visszafoglaltak. A deficites társaságot 1674-ben az amszterdami igazgatóság feloszlatta. Tehát míg a WIC üzletileg veszteséges volt, a VOC a XVII. század végére mintegy 200 hadicélra is alkalmas kereskedelmi hajóból álló flottával rendelkezett,

megszerezte a gyömbér, a szegfűszeg, a szerecsendió, a fahéj és a szantálfa Európába irányuló forgalmazásának kizárólagos jogát.

3. A kolonizáció, telepek alapítása

Portugália kis népességű ország, a XVI. században 1, 4 millió főre tehető össznépessége, a gyarmat-birodalom területére ezért kevesen költöztek ki. Ezek a személyek főleg hivatalnokok, katonák és kereskedők voltak. A legtöbben Goában és Macaoban éltek, de Hormuzban az 50000 fős lakosságból csak mintegy 1000 portugál család élt, Malakkában maximum 600 portugál család. Viszont, ahol letelepedtek az őslakoságtól nem zárkóztak el, házassági kapcsolatra is léptek velük. A gyarmatbirodalom területén a jezsuiták tevékenysége miatt (iskolák alapítása, az őslakosság nyelvének elsajátítása és szótárak készítése, zsolttárok, Biblia lefordítása az őslakosok nyelvére) a portugál nyelv is rendkívül gyorsan terjedt az őslakosság körében.

4. A gyarmatbirodalom igazgatása és a missziós tevékenység

A gyarmatbirodalomnak két központja volt: Délkelet-Ázsiában Goa, amit egyéves ostrom után foglaltak el a portugálok, a másik központja Brazíliában Bahia. 1548-tól az egész birodalmat 13 alkirályságra és ezeknek alárendelt 27 kormányzásra osztották. Az alkirályi tisztségeket grandok töltötték be, Bahiában és Goában államtanácsok is működtek, a korona által kinevezett, alacsony fizetésben részesülő hivatalnokok, azaz corregidorok végezték a közigazgatási-adóbehajtási-igazságszolgáltatási feladatokat. A világi igazgatás mellett a portugálok a gyarmatbirodalom területén az egyházszerkezetet is létrehozták, püspökségeket alapítottak. I. Mánuel portugál uralkodó (1495-1521) X. Leó pápától 1515-ben megkapta a főkegyúri jogot, aminek részét képezte az investitúra jog gyakorlása is. Már az 1415-ben, a Marokkói királyság területén található Ceuta elfoglalása után, a pápa jóváhagyásával felállították az első gyarmati püspökséget és a ferencesek és domonkosok megkezdték missziós tevékenységüket. Azonban, már a felfedezéseket megelőzően az Észak-Afrikában a VII. század végétől kialakuló arab-muzulmán jelenlét miatt terjedt az iszlám vallás. Az arabok kereskedelmi kapcsolatra léptek a transz-szaharai áruforgalom révén a Nyugat-Afrikában kialakuló törzsi királyságokkal és mind a Mali állam, mind a Szongáj birodalom elitrétege és uralkodó dinasztiája felvette az iszlám hitet. Így a portugálok missziós tevékenysége Afrikában az első komolyabb sikert a primitív vallású Kongói Királyságban érte el, ahol a bantu néptörzs uralkodója és családja 1491-ben felvette a keresztséget, még nevét is megváltoztatta, ő is II. János király lett és fiát tíz évre Portugáliába küldte tanulni. Hazatérve püspökséget alapított és a törzsfőnökök fiait is tanulmányútra küldte Portugáliába, továbbá a királyság közigazgatását is európai minta alapján átszervezte. Délkelet-Afrikában a portugálok elfoglalták a Monomotapa királyság tengerparti területeit, így

Sofalát 1505-ben és az uralkodó dinasztia itt is felvette a kereszténységet. Indiában 1534-ben a Goában megalapított püspökség a Délkelet-Ázsiában és Japánban létrehozott kilenc egyházmegyét irányító érsekséggé emelkedett 1558-tól. Így püspökségeket alapítottak a portugálok Malakkában, Macaoban, Nankingban és Nagasakiban. A domonkos, ferences szerzetesekre az erőszakosabb térítés volt a jellemző, az inkvizíciós módszer alkalmazása, ellenben a jezsuiták a meggyőzést, a békés missziót helyezték előtérbe. A hindu és a buddhista vallások tanításait nem tekintették bálványimádásnak, céljuk az volt, hogy a kereszténység és a fenti vallások tanításai, kultusza között kapcsolódási pontokat keressenek. Kínában Mattheo Ricci jezsuita szerzetes elsajátította a kínai nyelvet és kultúrát és mintegy kétezer fős gyülekezetet alapított Nankingban 1599-ben. Utóda, Adam Schall atya kiváló matematikus és csillagász volt, a Ming-császárok nagyra becsülték tudását és a Pekingben működő csillagászati központ vezetőjévé nevezték ki és államminiszteri pozíciót is kapott. Azonban, 1644 után Kína az északkeleti határainál élő mandzsui törzsek uralma alá került, akiket 1644-ben a kínaiak hívtak be az országba. Ugyanis a korrump, katonailag gyenge, eunuchokból álló kormány képtelen volt levérni a parasztfelkelést, 1644-ben a felkelők már Pekinget is elfoglalták és az utolsó Ming-császár öngyilkos lett. A Mandzsui-dinasztia viszont 1664-ben kitiltotta az európai misszionáriusokat Kínából.

III. János portugál uralkodó megbízásából (1521-1557) indult el Loyola Szent Ignác barátja, a jezsuita rend alapító tagja, Xavéri Szent Ferenc 1541-ben Indiába missziós útjára, ahol a Malabár-parton a halászfalukat járva térített. 1549-ben Fernando Mendez Pinto kapitány vitte őt Japánba, ahol Kjúszu szigetén folytatott a sógun engedélyével missziós tevékenységet. A jezsuiták a Japán és Kína között lebonyolított selyem- ezüstkereskedelemben is meghatározó szerepet játszottak és központjuk Nagasaki volt. A jezsuiták kollégiumokat alapítottak, templomokat építettek, nyomdákat hoztak létre, így Xavéri Szent Ferenc elkészítette az első japán-portugál szótárt. Már az 1580-as évekre, mintegy 150000 főre tehető a keresztény hitre tért japán hadúr, szamuráj és paraszti népesség összlétszáma és legalább kétszáz templomot építettek Japánban. Azonban a spanyolok által elfoglalt Fülöp-szigetetről (1564-1571 között történt meg a szigetcsoport pacifikálása, 1571-ben a spanyolok megalapították Manilát), domonkosok és ferencesek érkeztek 1594 után Japánba és erőszakos módszereik a sógun Hidejosi rosszallását váltották ki, ráadásul a keresztény hitre áttért hadurak fellázkodtak Tokugava ellen 1612-ben és a sógun a jezsuitákat tekintette felbujtóknak. A zen buddhista Tokugava 1614-ben bocsátotta ki az első keresztényellenes rendeletét, ami az országban tartózkodó 166 misszionárius halálbüntetés terhe melletti kitiltását, a keresztény templomok bezárását és a japán alattvalók számára a keresztény hitgyakorlat teljes tilalmát írta elő. Előírta „a vallásigazolást”, miszerint minden japánnak be kellett lépnie egy buddhista szektába és regisztráltatnia kellett magát egy kolostorban. Kegyetlen kínzásokkal, máglyahalál bevezetésével

kényszerítették a japánokat a keresztény hit megtagadására. A sógunátus nem csupán a misszionáriusok ellen lépett fel, hanem 1624-ben a spanyol kereskedőket is kitiltotta az országból, 1636-ban a vegyes házasságból született gyerekeket Macaóba deportálta.

1639-ben a portugál kereskedőket is véglegesen kitiltották Japánból. Csak a hollandoknak engedélyezték, hogy a Nagasaki-öbölben fekvő mesterséges szigeten kereskedelmi telepüket 1639 után is megtarthassák.

Brazíliában a térítő tevékenységet folytató jezsuiták a bennszülött lakosság emberi jogait védelmezték, harcoltak rabszolgasorba süllyesztésük és a katonák atrocitásai ellen. Ennek hatására 1570-ben III. Sebestyén portugál király (1557-1578) rendeletben tiltotta meg az őslakosság rabszolga állapotba süllyesztését, amit a XVII. században a korona négy alkalommal újra megerősített, mert az ültetvényesek a rendeletet állandóan kijátszották. De, ez is szerepet játszott abban, hogy a XVII. században a cukornádültetvényeken, a cukormalmokban, a gyapot-, kávé- és dohányültetvényeken elsősorban Afrikából, így Elminából és Luandából behurcolt néger rabszolgákat dolgoztattak.

5. A portugál gyarmatbirodalom gazdasági kiaknázása

Portugália tőkeszegény, nyersanyagexportőr ország volt, sőt, bort, olívaolajat, tonhalat exportált és a XV. század elején az agrárválság és a sorozatos pestisjárványok miatt élelmiszerhiány és munkaerőhiány is jellemezte az országot. Ennek következménye, hogy az Atlanti-partmenti szigeteken (Madeira, Kanári-szigetek, Zöldfoki-szigetek) gabonatermesztéssel, szarvasmarha-, juh- és sertéstenyésztéssel és szőlőműveléssel is foglalkoztak. A legnagyobb, exportra termelő ültetvények, az ún. fazendák Madeirán jöttek létre, itt a cukornád termesztése volt a meghatározó és Brazíliában cukornád-, gyapot-, dohány-, kávéültetvények voltak. A Délkelet-Ázsiából behozott fűszerekért, az indiai pamuttextíliákért, az indigóért, a timsóért, a Kínából importált selyemért és gyógynövényekért, a Hormuzon keresztül lebonyolított arabiai tömjénért, lovakért nemesfémmeel fizetett Portugália. A szenegáli és a sofalai arany, a XVII. század végétől a brazíliai arany és a japán ezüst szolgált erre a célra. A portugál korona célja az volt, hogy az állami monopoljogot a gyarmati kereskedelem területén teljes mértékben érvényesítse.

F Lisszabonban az 1430-as évektől működött a Casa da Ceuta = a Ceuta-i kereskedőház, ami 1460-ban bekövetkező haláláig Tengerész Henrik herceg irányítása alatt állt. A herceg hajózási engedélyeket bocsátott ki, hajótulajdonosokkal és kereskedőkkel megállapodásokat kötött a felfedező utakra és a haszon százalékos megosztására vonatkozóan. Ha a korona biztosította a hajó legénységét és egyben az ellátmányt is, a kapitány vagy a kereskedő a haszon felét kapta meg. Ha a korona csak az engedélyt biztosította, a haszonnak 25%-a illette csupán meg.

F A kereskedőház rendelkezett a Lisszabonba érkező gyarmatárúk reexportjának jogával. Ebből a célból a korona európai bankházakkal, így a genovai Spinolákkal, a Lomelli bankházzal, a német Fuggerekkel és Welserekkel, a németalföldi, főleg Antwerpen városában működő kereskedőkkel és nem utolsó sorban a keresztény hitre áttért marrano zsidókkal kötött kereskedelmi szerződéseket. Ki kell emelni Antwerpen szerepét, ugyanis kezében tartotta a fűszerek és nádcukor kontinentális értékesítésének jogát. A XVII. század második felétől már nem csupán a hasznot fölőzik le a hollandok, hanem Holland Kelet-India gyarmatbirodalmának megteremtésével megszerzik Délkelet-Ázsiában a fahéj-, a szegfűszeg és a gyömbér kontinentális értékesítésének monopoljogát is Portugáliától. A portugál korona 1504-ben létrehozta a Casa da Ceuta jogutódját, a Casa da Indiát.

Cristoforo Colombo négy hajóútja és a spanyol földrajzi felfedezések

I. Cristoforo Colombo (1451-1506) földrajzi felfedezései

C. Colombo genovai származású tengerész volt, apja takácsmester, aki állandó adósságai miatt borral, sajttal kereskedett, földet bérelt. A fiatal Colombo utazó ügynök volt és a Spinola, a di Negro és a Centurione kereskedő családok alkalmazottjaként kereste kenyerét. Khiosz szigetéről gyantát forgalmaztak (1566-ban a törökök elfoglalták Genovától) és Szmírnán keresztül gyapjúbálákkal és timsóval kereskedtek. Fiókokat tartottak fenn Sevillában, Cadizban, Lisszabonban, Bruggeben és Bristolban is. Kitűnő tengeri, portolán térképekkel és hajózási szakkönyvekkel rendelkeztek. 1476-ban a gyantát szállító kereskedőhajók Brugge városába tartottak, azonban Portugália déli csücskénél, a Szt. Vince-foknál francia kalózkodók megtámadták őket, C. Colombonak szerencséje volt, mert élve kivergődött a partra Lagos kikötőjénél. Innen Lisszabonba utazott, ahol genovai kolónia volt, így például a Lomellini bankárcsalád. A Piacenzából kitelepült Perestrello családba házasodott, a családfő vagyonos ember volt, Tengerész Henriktől nemesi címet is kapott és a Maderiától 30 mérföldre fekvő Porto Santo sziget kormányzójává nevezték ki. C. Colombo apósától kiváló térképeket örökölt. Amellett, hogy Diegonak keresztelt fia Portugáliában született, 9 éves portugáliai tartózkodása alatt bizonyíthatóan a következő hajóutakat tette meg: többször járt Angliában, így Bristolban, Írországban, saját beszámolója alapján eljutott Izlandig, járt az Azori-szigetcsoport szigetein, Maderián rendszeresen nádcukrot vásárolt és Paolo Negro ügynökeinek adta el, és nem utolsósorban a Guineai-öböl partvidékén, Elmina kereskedelmi telepén is megfordult. Mindez azért fontos, mert megismerte az Atlanti-óceán áramlásait, az észak-keleti passzátszélrendszert és a nyugati szeleket. A kereskedés mellett portolán térképeket készített és geográfiai-csillagászati műveket és útleírásokat olvasott. A Biblián kívül (amit nagyon jó ismert, hiszen mélyen vallásos volt), kedvenc olvasmányai közé tartozott: 1. Marco Polo útleírása a Selyemúton megtett utazásáról és Kínában való tartózkodásáról. 2. Pierre d'Ailly: Imago Mundi (A világ képe) című műve, ami a görög, a római, az arab csillagászok és geográfusok, továbbá a kartográfusok műveinek kommentárja. A szerző részletesen foglalkozott könyvében Ptolemaiosz A csillagászat nagy rendszere (= Almageszt) című

nyolckötetes művével, amit 1410-ben fordítottak le latinra. 3. Aeneas Silvius Piccolomini 1477-ben nyomtatásban megjelent *Historia Rerum* című művét is jól ismerte a kapitány. Felhívom még a figyelmüket arra, hogy C. Colombo P. Toscanelli firenzei matematikussal és kartográfussal is levelezési kapcsolatban állt, aki 1474-ben V. Alfonz portugál királynak egy olyan térképet küldött, ami Ptolemaiosz elképzelését alátámasztva, Lisszabon és a Japán-szigetek között rendkívül hibásan csak 2500 tengeri mérföld távolságot feltételezett és az Ázsiába vezető nyugati irányú hajóutat a csekély távolság miatt is ésszerűnek tartotta. C. Colombo elhatározta, hogy ezt a nyugati hajóutat teszi meg, és így jut el Kínába.

1484-ben benyújtotta elképzelését II. János portugál királynak, azonban a csillagászokból, matematikusokból álló bizottság elképzelését megalapozatlanak minősítette és a király így elutasította a terv támogatását. C. Colombo, mivel felesége is meghalt, elhatározta, hogy Kasztíliai megyébe megy fiával és testvérével, Bartoloméval. 1485-ben Lisszabonból Palos kikötőjébe utazott, ahol a szerencse mellészegődött, mivel a Palostól három mérföldre fekvő Rábida ferences kolostor rendházfőnökének támogatását megnyerte, aki ajánlólevelet írt Isabella királyné gyóntatójához, a rendkívül művelt Hernando de Talaverához. A királyi pár már 1486. január 20-án fogadta C. Colombót kihallgatáson, de a Kasztíliai Tanács tagjai elutasították a kapitány tervét és egy tudósokból álló bizottságnak utalták át. Azonban, a Salamancában üléselő testület nem adta meg hozzájárulását a tervhez, C. Colombót az inkvizíció is több alkalommal kihallgatta. 1490-ben már reménytelennek látta a helyzetet, Bartolomé Franciaországba küldte, hogy a francia koronától szerezzen támogatást. Bár, a rendházfőnök kérésére 1491 nyarán Isabella újra audiencián fogadta Colombót a Granada melletti Santa Fé katonai táborban, C. Colombo utazással kapcsolatos követeléseit II. Ferdinánd elfogadhatatlannak tartotta. A kapitány már Granadától két mérföldre járt és eldöntötte, hogy Franciaországba utazik, amikor Isabella utasítását megkapta, hogy térjen vissza a katonai táborba. Isabella befolyására Ferdinánd hajlandó volt beleegyezni a kapitány feltételeibe. A katolikus házaspár 1492. január 2-án bevonult Granadába, ezzel lezárta a tíz éve folyó háborút a Granadai emírség ellen, ami Spanyolország számára az 1085 óta folyó reconquista lezárását jelentette. A korona a háború során a keresztény hitre áttért zsidóktól, így Luis de Santangeltől, aki II. Ferdinánd kincstárnoka volt és Francisco Pinelli genovai származású, Sevillában élő bankártól hatalmas kölcsönöket vett fel. Tehát a portugálokkal való rivalizálás

és a dicsőségre, hírnévre törekvés mellett, pénzügyi érdekek is arra ösztönözték a katolikus házaspárt, hogy C. Colombo hajóútját támogassák.

A Santa Fé-i Capituláción, azaz megállapodás tartalma (1492. április 17.):

1. C. Colombo nemesi címet kapott, kinevezték admirálisnak és a felfedezett területek alkirályának, kormányzójának.
2. A felfedezett földek javainak 10%-a illetve meg a kapitányt és a gyarmatárak kereskedelméből származó haszon 8%-a, amivel örökösei, tehát fiai is rendelkezni fognak. (Csak megjegyzem, hogy 1488-ban Spanyolországban született egy törvénytelen fia is a kapitánynak, aki a Fernando nevet kapta).

I. expedíció: 1492. augusztus 3. Palos - 1493. március 15. Palos

C. Colombo három hajóval indult el, ebből a Niña (jelentése: kislány) és a Pinta caravella és Colombo vezérhajója, a Santa Maria pedig karakk típusú hajó volt. Az utóbbit Juan de la Cosától bérelte, aki a Santa Maria fedélmestere volt az úton és híres térképész is volt. A legénység összlétszáma 120 fő volt, ebből 90 fő tengerész. A képzett andalúz tengerészek toborzásában a Pinzón testvéreknek volt döntő szerepük. A legképzettebb közöttük a Pinta kaptánya, Martin Alonso Pinzón volt. A koronát a királyi pár kincstárának számvevője és egy királyi titkár képviselte. Az első expedícióban nem vett részt egyházi személy.

Az I. expedíció útvonala:

Palos ® Kanári-szigetek (az út eddig hat napig tartott), de mivel a Pintának eltört a kormányja és léket is kapott, a szakértők szerint ez szabotázs volt, C. Colombo szeptember 6-ig a szigeten vesztegelt, mert meg kellett javítania a hajót. ® Átkelés a Sargasso-tengeren, ahol hatalmas hínár- és moszattelepek vannak ® 1492. október 7-én a költöző madarak útirányát megfigyelve a kapitány irányt változtatott és az eddigi nyugati helyett, dél-nyugati irányban hajózott tovább a Bahama-szigetek felé. (Október 12-én érte el a szigeteket és ahol partraszállt, azt a szigetet elnevezte San Salvadornak, ami azt jelenti Szent Megváltó. ® Kuba északi partvonalán haladt tovább ® majd Hispaniola szigetére érkezett 1492. december 5-én. Ma két állam található a szigeten: Haiti és a Dominikai Köztársaság. A Santa Maria rásodródott egy korallzátonyra és akkora léket kapott, hogy javíthatatlanná vált, ezért szétszedték és gerendázatából erődöt emeltek, ami a Navidad nevet kapta (mivel december 25-én építették fel, a szó jelentése Karácsony). A legénységből Diego Harana vezetésével 39 fős helyőrséget, egy évi élelmiszer- és fegyverkészlettel az

erődben hagyott a kapitány és 1493. január 2-án elindult hazafelé. A visszaút rettenetes volt, az Azori-szigetek irányában a nyugati szelekkel akart a kapitány visszatérni, de nagyon hideg és viharos volt 1493 tele, három viharövezeten kellett áthaladniuk, a Pinta február 14-én el is tűnt és a harmadik nagy vihar után, ami egy teljes hétig tombolt, a kapitány a Ninával Lisszabonban kötött ki 1493. március 5-én! A helyzet nagyon veszélyes volt, a kikötőben Bartolomeo Diaz letartóztatta Colombót és II. Jánosnál kihallgatáson kellett részt vennie. A király néhány tanácsadója a kapitány halálra ítéletét javasolta, de II. János, mivel a spanyol királyi párral dinasztikus megállapodásról folytatott éppen tárgyalásokat, ezt a lépést nem tehetette meg és március 11-én engedélyezte a kapitány kihajózását. A Nina március 15-én kikötött Palosban hat indiánnal a fedélzetén, a Pinta már ezt megelőzően Martin Alonzon Pinzón kapitánnyal megérkezett Vigo kikötőjébe. Az első expedíció eredeti naplója elveszett, de Las Casas domonkos lelkész édesapja részt vett az expedícióban és az ő tulajdonában lévő másolat alapján a szerzetes megírta az expedíció történetét.

II. expedíció: 1493. szeptember 25. Cadiz - 1496. június 11. Cadiz

17 hajóval indultak el, a képzett tengerészek mintegy ötszáz főt számláltak, de nagyon sokan voltak az ún. „önkéntesek” (800 fő), mivel Isabella célja kolónia alapítása volt, így parasztok, kézművesek is voltak a hajókon, még állatokat, szerszámokat is vittek. Az igazi problémát a kapitánynak a nemesek, a grandok és a hidalgók jelentették. Ezek közül kiemelem Ponce de Leónt és Alonso de Ojedát. Ezen az úton már hat szerzetes is részt vett azzal a céllal, hogy a bennszülötteket keresztény hitre térítsék.

Az expedíció útvonala:

Cadiz ® Kanári-szigetek ® Kis-Antillák, aminek első szigetét a kapitány Dominikának nevezte el (jelentése: vasárnap, az Úr napja). A Kis-Antillák lakóit Colombo kannibáloknak nevezte el, azonban csak a rituális emberevés szokása jellemezte őket. A spanyolok ennek ürügyén 30 év alatt kiirtották a szigetek lakóit ® Puerto Rico szigete, a sziget a nevét a Ponce de León által a szigeten 1506-ban alapított telep nevéből kapta, a sziget első kormányzója szintén León volt. ® Hispaniola, Navidad-öböl, az erődben hagyott 39 emberből egy sem volt életben, valószínűleg agresszív magatartásuk miatt a bennszülöttek megölték

őket. C. Colombo telepalapítása balfogás volt, az Isabella nevezetű kolóniát egy kiszáradt mocsár helyén alapította, ihatatlan volt a víz és az esős évszakban újra vizenyős lett a telep talaja, a legénység és a telepesek maláriás lázban és vérhasban szenvedtek. Az admirális is elkapta a maláriát és élete végéig ez a betegség fogja gyötörni. 1494 márciusában Hispaniola belső területeire vezetett expedíciót, egyrészt aranyat keresett, másrészt olyan egészséges területet, ahová a beteget át tudja telepíteni. Alonso de Ojedát négyszáz emberrel, telepesekekkel és hidalgó katonákkal a Vega Real (= Királyi Síkság a jelentése a szónak) völgyébe küldte, ahol felépítették a Szent Tamás erődöt. Azonban, Ojeda a bennszülöttektől elvette földjeiket, katonáival gyilkoltak, felgyújtották az őslakosok falvait, ami a bennszülöttek lázadásához vezetett. Miután a kapitány kegyetlenül leverette a felkelést, Hispaniáról felfedező expedíciót indított 1494 áprilisában: feltérképezte Kuba déli partvonalát, az itt található korallszigeteket elnevezte a „Királynő kertjének”, majd felfedezte Jamaica-szigetét, azonban itt nem szállt partra, mivel a bennszülöttek ellenségesek voltak. Ezután Hispaniola déli partvonala mentén tért vissza Isabella telepére. Távolléte alatt a Szent Tamás erőd parancsnoka csak tovább szította a bennszülöttek lázadását, mivel katonái brutálisan viselkedtek. Ráadásul C. Colombo öccse ellen is fellázadtak a hidalgó katonák, aki a kapitány távolléte alatt a telepet irányította. A lázadók elkoboztak egy hajót és Kasztíliába szöktek. A szökevényeket a királyi pár nem vonta felelősségre, az udvarban megrágalmazták a kapitányt. A Szent Tamás erőd parancsnok nélkül maradt katonáiból rablóbanda lett, szétszéledtek a szigeten és öldököltek és fosztogattak. C. Colombo mindkét testvére a szigeten volt, de a kapitány az ő segítségükkel sem tudta a fosztogató, hidalgó nemesekből álló bandát megfékezni. A királyi pár által Hispaniolára küldött koronatisztviselő (1495. október), azonban nem a helyzet pártatlan kivizsgálására törekedett, hanem a lázadók mellé állt. C. Colombo így, miután véres kegyetlenséggel büntető expedíciót vezetett a lázadó bennszülöttek ellen (kutyákkal tépették szét őket, karóba húzták, felnégyelték az őslakosokat), úgy döntött, hogy visszatér Spanyolországba, hogy igazolja magát az uralkodópár előtt. Hazavitte a beteget, továbbá harminc bennszülöttet, azzal a céllal, hogy rabszolgaként eladják őket. Testvérét, Bartolomé kormányzóként a szigeten hagyta, aki a kapitány utasításának megfelelően a sziget déli részén új telepet alapított, Santo Domingot (ma ez a város a Dominikai Köztársaság fővárosa). 1496. június 11-én érkezett vissza az admirális Cadizba.

III. expedíció: 1498. május 30. Cadiz - 1500. november 25. Cadiz

A királyi pár bizalma megrendült C. Colombóban, alkalmatlannak tartották a kormányzói feladatok ellátására, továbbá második hajóútja üzletileg veszteséges is volt. Colombo csak Hispaniola déli partvidékén talált aranyat, ami viszont kis mennyiségű volt. Isabella pedig határozottan ellenezte a keresztény hitre térített bennszülöttek rabszolgaként való eladását. Mindezeket figyelembe véve, akkor miért engedélyezték az admirálisnak – aki vízkórban, maláriában és tífuszban szenvedett –, hogy újabb expedíciót indítson? Colombo személyiségében is változások következtek be, mindig is mélyen vallásos volt, azonban a második expedícióról hazatérve misztikus látomások gyötörték, felöltötte a ferences rend csuháját és magát Krisztus vivőnek tekintette. A királyi párnak a tapasztalt admirálisra azért volt szüksége, mert értesültek arról, hogy I. Manuel portugál király Vasco de Gamát dél-kelet Ázsiába indította 1497-ben expedícióra. A harmadik expedíció során C. Colombo úgy döntött, hogy Hispanionától délre hajózik, mivel a Bahama-szigetcsoportot a Japán-szigetekkel azonosította, úgy gondolta, hogy déli irányban szárazföldnek kell lennie, valószínűleg Kínának. Hat hajóval indult el, ebből három hajó Alonso Carvajal kapitány vezetésével a Kanári-szigetektől egyenesen Hispaniolára ment, Santo Domingo telepre spanyol parasztokat, kézműveseket, bányászokat vitt és száz fegyencet is, főleg az adósokat, akiknek büntetésüket a gyarmaton kellett ledolgozniuk.

C. Colombo három hajóval a következő útvonalon haladt:

Kanári-szigetek ® Trinidad szigete (jelentése: Szentháromság) ® behajózott a Paria-öbölbe, ide ömlik az Orinoco folyó. A kapitány, tehát most lépett Amerika földjére 1498. augusztus 1-jén. Az admirális naplóbejegyzésében az állt, hogy egy nagy kiterjedésű, de Ázsiához tartozó, térképészetileg nem ismert szárazföldre lépett. A hatalmas örvények miatt nagy nehézségek közepette átkelt a Trinidad és a Paria-félsziget közötti szoroson és innen Santo Domingóba hajózott 1498. augusztus 31-én. Hispaniolán katasztrofális volt a helyzet, a gyarmat főbírójává kinevezett Francisco Roldán fellázadt a kapitány testvére ellen, az indián falvakat felgyújtotta. A kapitány 1498 őszén két hajót hazaküldött Kasztíliába, elküldte a királyi párnak a felfedezett területekről

készített beszámolóját és az általa készített portolán térképet. Arról is tájékoztatta Isabella királynőt, hogy a Paria-öbölben hatalmas mennyiségű igazgyöngy található. Az admirális sürgős katonai segítséget kért a lázadás megfékezéséhez. Azonban, a királyi biztos csak 1520. augusztus 25-én érkezett meg, így az admirális megfelelő katonai erő hiányában megalázó békét kötött a lázadó hidalgókkal, nemcsak amnesztiában részesítette őket, hanem még földet és indián munkaerőt is adott nekik. Ezzel a kapitány tekintélye teljesen megrendült. A királyi biztos nem is törekedett arra, hogy a lázadás körülményeit kivizsgálja és jogszerűen járjon el, hanem a kapitányt két fivérével együtt láncre verette és Cadizba küldte. A királyi pár C. Colombót kormányzói tisztségétől megfosztotta és Nicolas Ovandót nevezte ki Hispaniola kormányzójává, aki 32 hajóval és 2500 telepessel és katonával érkezett meg Santo Domingóba, ahol a lázadásokat megfékezte, a hidalgókat felakasztatta. Annak ellenére, hogy a kapitány kegyvesztett lett, Isabella engedélyezte számára, hogy négy hajóból álló flottával 1502-ben újabb expedíciót indítson, azonban a 150 fős legénység többsége genovai tengerész volt, a beteg kapitánnyal tartott testvére, Bartolomé és fia, Fernando is, aki lejegyezte az expedíció történetét. Isabella megtiltotta a kapitánynak, hogy partra szálljon Hispaniolán.

IV. expedíció: 1502. május 9. Cadiz - 1504. november 7. Cadiz

Az expedíció útvonala:

Cadiz ® Kanári-szigetek ® Jamaica és Kuba déli partvonala ® Honduras partvidéke (a szó jelentése: mélység, a kapitány azért adta ezt a nevet a területnek, ami ma, az itt található mezo amerikai állam neve is, mivel rendkívül mély volt a tengeraljzat), ahol viharos erejű ellenszélben kellett a flottának haladnia ® ahol a partvonal délre fordul, ott a Colombo által elnevezett fok található, ennek neve Gracias a' Dios-fok, aminek a jelentése: „hála Istennek”. ® Panamánál keletre fordultak, mivel a kapitány azt gondolta, hogy egy Ázsiához tartozó félsziget partvonalán halad, azonban szorost nem talált. Az admirális elhaladt a mai Nicaragua és Costa Rica partjai mentén. A kegyetlen időjárás miatt a Belén folyó torkolatában kikötöttek, a torkolati homokpadok megvédték őket a veszélyes viharoktól, mintegy száz napig maradtak itt, ugyanis rengeteg aranyat találtak. Azonban a száraz évszak beköszöntével a folyó leapadt és a hajók a homokpadon rekedtek, három hajót sikerült átvontatni a homokpadon, de ezek is nagyon rossz állapotban voltak. 1503. április 16-án a kapitány a Tiburón-foknál észak felé fordult és elindult hazafelé. ® Kuba déli partvonala, majd Jamaica északi partvonala mentén hajóztak és a mai Szent Anna öbölben kikötöttek, azonban a hajók olyan rossz állapotban voltak, hogy ezekkel nem lehetett tovább hajózni. C. Colombo Diego Méndez kapitányt két kenuval Hispaniolára küldte, hogy Ovando kormányzótól segítséget kérjen. Végül egy karavella érkezett a hajótöröttek elszállítására, a kapitány Santo Domingóban saját pénzén bérelt egy hajót és 1504. november 7-én megérkezett Cadizba.

Dél-Amerika északi és keleti partvidékének felfedezése

A felfedező utakon Amerigo Vespucci is részt vett, aki a Medici-ház ügynöke volt, 1492-ben Sevillába utazott, ahol hajózási ügynökséget alapított és ő készítette elő C. Colombo második hajútját, sőt a kapitánynak komoly kölcsönt is adott. Miután C. Colombo beszámolója a Paria-öbölben megtett útvjáról megérkezett Sevillába, a királyi pár úgy döntött, hogy az igazgyöngyökben gazdag terület felkutatására expedíciót indít.

I. expedíció: 1499-1500. Alonso de Ojeda - Juan de la Cosa kartográfus - A. Vespucci hajútja

I. expedíció hajútja:

Trinidad ® Venezuela partvonala (az elnevezés A. Vespuccitól származik, aki a cölöpökre épített partmenti házakról „kis Velencének” nevezte el a területet) ® Maracabói-öböl ® La Vela-foknál elhagyták Dél-Amerikát és Hispaniolára utaztak.

II. expedíció: 1499-1500. Vicente Pinzón a Cabo Consolación-foktól nyugatra hajózik, felfedezi az Amazonas folyó torkolatát és Trinidadnál Jamaica felé fordul.

III. expedíció: 1500-1502. Juan de la Cosa - Rodrigo de Bastidas a La Vela-foktól indul el nyugatra és eljut Panama partjára és a Tiburón-foknál Jamaica felé fordul.

Tehát 1499-1502 között feltérképezték a spanyol tengerészek Panama és a Cabo Consolación-fok közötti teljes dél-amerikai partvonalat. A Vespucci 1500-ban Portugáliába utazott és részt vett a Coelho kapitány által vezetett 1501-1502-es expedícióban, aminek útiránya a következő: Cabo Consolación-foktól indultak el délre, azonban a déli végpont bizonytalan, valószínűleg a La Plata folyó torkolatáig jutottak el. A Vespucci ezen a hajóúton nevezte el azt a folyót, ahová januárban érkeztek meg, Rio de Janeirónak. 1507-ben A. Vespucci megjelentette A négy utazás című útleírását, amiben azt a földrészt, ahol az utazásokat megtette Újvilágnak nevezte el és hangsúlyozta, hogy ez egy új szárazföld, ami

nem Ázsia része. 1507-ben a Burgund herceg támogatásával a Dijon központú Franche-Comté területén Saint-Dié városában egy tudósokból (kartográfusok, csillagászok, matematikusok) álló testület Martin Waldseemüller vezetésével kiadta a Geographia Universalis című művet, amiben az eddigi utazások portolán térképeit felhasználva egy világtérkép is volt. Waldseemüller az új földrészt „Amerigo földjének”, azaz Americának nevezte, azonban ezt még csak Dél-Amerikára értelmezte. 1538-ban egy kiváló holland térképész, Gerhard Mercator világtérképén és az 1540-ben Sebastian Münster világtérképén is már Észak-Mezo-Dél-Amerika egységes, összefüggő kontinens és ők az egész földrészre az Amerika elnevezést használják. Abban, hogy a kartográfiai ismeretek az Újvilágról 1540-re már ilyen tudásszintre jutottak, szerepet játszott Balboa spanyol konkvisztádor felfedezése, aki 1513-ban áthaladt a Panama földszoroson, s így kijutott a Csendes-óceán partjára, amit ő Déli-tengernek nevezett. Magellán 1519-1522 közötti Föld körüli útja során felfedezte a Tűzföld és Patagónia közötti szorosot és Dél-Amerikát megkerülve kijutott az általa elnevezett Csendes-óceánra. G. Mercator térképész már pontosan ábrázolta a szorosot és ő nevezte el „Magellán-szorosnak”. Puerto Rico kormányzója, Ponce de León 1513-ban felhajózott Florida keleti partján, nevét is ő adta a félszigetnek, ugyanis a Tierra de Flores azt jelenti, hogy virágok földje. Pánfilo de Nárváez bizonyította be, hogy Florida félsziget, mivel 1528-ban a teljes partvonalon végighajózott. Hernando de Soto által vezetett expedíció tagjai 1539-ben Floridába hajóztak, feltérképezték a félsziget belső területeit, átkeltek a Savannah folyón, majd Dél-Karolinán, a Tennessee folyó völgyén keresztül, a Mississippi folyón átkelve eljutottak a mai Louisiana területéig, ahol Soto meghalt, azonban tengerészei 1543-ban visszatértek Hispaniolára. A mai USA déli területén az expedíció tagjai mintegy négyezer mérföldet tettek meg.

Megjegyzés az anyag feldolgozásához:

A konkvisztádorok felfedezéseit egy másik anyagban tárgyalom. Az útvonalakat a mellékelt térképeken és az atlaszukban kövessék nyomon!

Fernando Magellán Föld körüli utazása (1519-1522)

Fernando Magellán portugál hidalgo nemes (1480-1521), aki 12 éves korában II. János portugál uralkodó (1480-1495) udvarába került, a királynő szolgálatában állt. Mint apród kitűnő nevelést kapott, nem csupán katonai, hanem navigációs-matematikai-csillagászati-térképészeti tudásban is részesült. I. Manuel (1495-1521) uralkodó 1505-ben Francisco de Almeidát mint admirálist és kormányzót Dél-Ázsiába küldte egy hatalmas flottával és Magellán is az admirális szolgálatában állt. Mintegy 8 éven át Dél-Ázsiában vett részt a portugál expedíciókban. Így 1505-1507 között Afrika keleti partvidékén a portugálok elfoglalták Sofala, Mozambik, Kilwa kereskedő városait; 1507-1509 között maga Magellán is harcolt abban a tengeri háborúban, ami a hindumameluk és a portugál flotta között zajlott és 1509-ben a Diu-nál lezajló tengeri győzelem után a portugálok erőfölényével zárult le. Magellán részt vett Goa 1 évig tartó hosszú ostromában is (1509-1510). Diego Lopez de Sequira kapitány alatt szolgálva 1510-1511-ben eljutottak a következő útvonalon a Fűszer-szigetekre, a Molukkákra, Jáva-Szumátra szigetei és innen a Molukkákon található Ternate szultanátusába. A szultánnal üzletet kötöttek, borsot, szegfűszeget, szerecsendiót vásároltak. A Molukkákról a Malájziai félsziget és egyben Dél-Ázsia legnagyobb kereskedővárosának, Malakkának az elfoglalására indultak, ami kudarcba fulladt. A portugáloknak csak 1515-ben sikerült elfoglalni ezt a kereskedővárost, ami a selyem és fűszerkereskedelem központja volt. Magellán 1512-ben hazautazott és már a következő évben a Marokkói Királyságban harcolt a berberек ellen. Súlyos térdsérülést szenvedett, örök életére sánta maradt, így I. Manueltól járandósága felemelését kérte, de a király 3 alkalommal utasította el kérését és nem engedélyezte számára a Dél-Ázsiába vezetett expedíciót sem. 1517-ben Spanyolországba utazott, Sevillába, s úgy döntött, hogy felajánlja szolgálatait az ekkor Spanyolországba érkező új uralkodónak, I. Károlynak. Magellán úgy nyilatkozott, hogy rendelkezik olyan térképekkel, amik ábrázolják Dél-Amerika csücskénél az átjárót, ezen a szoroson átkelve, a portugál érdekszférát kikerülve, el lehet jutni a Fűszer-szigetekhez. Tudjuk azt, hogy Tengerész Henrik testvérének, Dom Pedro hercegnek a szolgálatában állt Fra Mauro velencei térképész, akinek **1459-ben** készített térképén szerepelt a Jóreménység-fok ábrázolása, Martin Behaim német csillagász és térképész **1492-es** világtérképén pedig rajta van a „Magellán-szoros”, és Piri Reis török admirális **1513-ban** készített térképén szintén szerepel a szoros ábrázolása.

A Föld megkerülése (1519. szeptember 20.- 1522. szeptember 10.)

Magellán „Armada de Molukka”-ja 5 hajóból állt, a Trinidad volt a vezérhajó és 250 fős legénységgel indult el a kapitány, ebből csak 40 tengerész volt portugál származású. 1522. szeptember 10-én csak a Vittoria (=Victoria) érkezett haza,

18 fős legénységgel. A hajó kapitányai (nyilván a Trinidad kivételével) spanyol nemesek voltak és a királyi kincstár számvevője, Juan de Cartagena mint főinspektor, általános felügyeleti jogot gyakorolt a korona nevében. Mindez komoly konfliktusokhoz vezetett a hajóút során.

Útvonal (kövessék a térképen!)

Sevilla → Kanári-szigetek mellett haladtak el (I. Manuel már ekkor flottát indított Magellán elfogására, akit felségárulónak tekintett) → a Zöldfoki-szigetek mellett haladtak tovább → az egyenlítői áramlással Dél-Amerika partja felé indult tovább a flotta. 60 napon át ömlött az eső, a kétszersültek megdohosodtak, a hajók vitorlázata javításra szorult. → 1519. december 13-án kikötöttek Rio de Janeiróban, a javítási munkálatok után, csökkentett fejadagot előírva, Magellán a partvonal mentén déli irányban eljutott a La Plata torkolatáig. Magellánnak csalódnia kellett, mert nem ez volt a szoros, viszont ettől délre viharzónába kerültek, hideg nappalok, jeges éjszakák jellemezték a kegyetlen éghajlatot, ezért tekintettel a legénység elégedetlenségére is, a San Julián-öbölben 1520. március 31-én kikötött a flotta. A mogorva kapitány a legénységet nem tájékoztatta döntéséről és a spanyol kapitányok véleményét sem kérte ki, hanem önkényesen arra az elhatározásra jutott, hogy az öbölben áttelelnék és drasztikusan lecsökkentette a legénység fejadagját. A spanyol kapitányok, továbbá Juan de Cartagena vezetésével lázadás robbant ki Magellán ellen. A lázadók a San Antoniót megszerezték, portugál kapitányát megölték. Magellán a zendülést megfékezve, kegyetlen megtorlás mellett döntött: a Victoria kapitányát, Luis de Mendozát és a Concepción kapitányát, Gaspar de Quesadát halálra ítélték és testüket felnegyelték. Juan de Cartagenát és a lázadásban résztvevő lelkészt kitették a partra. 1520. augusztus 24-ig a San Julián-öbölben maradtak, fókákra vadásztak, feltöltötték a készleteket. Itt találkoztak békés természetű bennszülöttekkel, akiket Magellán patagónoknak (=nagy lábú indián) nevezett el. Történt egy katasztrófa is, ugyanis Magellán a Santiagót felderítő expedícióra küldte a part mentén dél felé, de a Santa Cruz folyó torkolatánál olyan viharba kerültek, hogy a hajót a parthoz vetették a hullámok és szétroncsolódott. Így a legénység szörnyű körülmények között, gyalog, illetve a maguk által épített csónakokon tért vissza a San Julián-öbölbe, szerencsére épségben és összetalálkoztak a keresésükre induló tengerészekkel. Az idő jobbra fordulásával Magellán az út folytatása mellett döntött, a Santa Cruz torkolatát elhagyva, eljutott a szoros bejáratához. A 600 km hosszú szoroson, aminek oldalán jégfalak, hatalmas gleccserek vannak és olyan mély a vize, hogy nem lehet horgonyt vetni, 1520. október 21 - november 28-a között keltek át. Magellán kiváló navigátor volt, minden elágazásnál felderítő hajót küldött előre, és csak annak visszaérése után indult el a flottával. De, csak 3 hajóval kelt át a szoroson, mert a San Antonio 55 fős legénységgel dezertált, a hajón jelentős mennyiségű élelmiszerkészlet volt. Miután hazatértek Spanyolországba, Magellánról úgy nyilatkoztak mint portugál kémről, vérszomjas gyilkosról. A dezertálókat a vizsgálatot lefolytató Casa da

Contratación felmentette az árulás vádja alól.

A szoroson való átkelés után a Magellán által Csendes-óceánnak elnevezett víztömegben való áthajózás 98 napot vett igénybe, csak ekkor érték el a Mariana-szigeteket. Ez tragikus következményekkel járt, a legénység soraiban pusztított a skorbut, 30 ember halt meg ebben az izomsorvadással, ínygyulladással, fogak kihullásával, a belső szervek hajszálereinek elpattanásával járó, C-vitamin hiányból eredő betegségben. A flotta 1521. március 16-án elérte a Fülöp-szigeteket. Magellán súlyos hibát követett el, ugyanis a bennszülötteket erőszak alkalmazásával akarta keresztény hitre téríteni és az ellenálló, Mactan nevezetű falut felgyújtotta. A bennszülöttek Lapulapu törzsfőnök vezetésével bosszút álltak és Magellánt is megölték (**1521. április 27-én**). Azonban, Cebu ura ezután a parancsnokokat, a tiszteket egy lakomára hívta meg és itt további 22 embert mészároltak le és 8 embert eladtak rabszolgának. A Fülöp-szigeteket elhagyva, a Victoria és a Trinidad, Espinosa és Carvalho parancsokságával elindult a Molukkákra, 1521. november 6-án Tidore-ba érkeztek. De, a Concepciónt fel kellett gyújtani, mert a hajótestet a kagylók és férgek szétmálasztották. Tidore rádzsájával üzletet kötöttek, 524 mázsa szegfűszeget vásároltak. Tidore-ról csak a Victoria indult el hazafelé szegfűszeggel rogyásig megrakodva, El Cano parancsokságával, 60 fős legénységgel. A Trinidad léket kapott, ezért javításra szorult. Azonban, Carvalho kapitány amint 50 fős legénységével a megjavított hajóval kifutott, egy portugál flotta üldözőbe vette. A kapitány rossz döntést hozott, ellenszélben elindult a Japán-szigetek felé, elfogyott az élelmük, 30 tengerész meghalt skorbutban. Carvalho úgy vélte, hogy helyesebb, ha visszatér Ternate-ba, egyébként mindnyájan meghalnak. A portugálok az életben maradt 20 fős legénységet foglyul ejtették. A Victoria a Jóreménység-fokot megkerülve (a viharok miatt 9 hétig időztek itt) Afrika nyugati partvonalára mentén indult hazafelé. Mivel csak víz, só és kevés rizs állt a legénység rendelkezésére, a skorbut, a teljes kimerültség miatt 1522. szeptember 6-án, amikor a Victoria behajózott a San Lucar-öbölbe, Sevillában 18 beteg tengerész szakadt ingben, mezítláb a Santa Maria templomba ment és a Szent Szűz oltára előtt mondott imát hazatérésükért.

A híres flamand térképész, Gerhard Mercator 1538-ban elkészült világtérképén és 1541-ben pedig földgömbjén a szoros pontos térképészeti ábrázolásával találkozunk és a szoros már Magellán nevét viseli.

Idézet El Cano V. Károlyhoz intézett leveléből: *„Felséged fogja tudni a legjobban, amit a leginkább kell értékelni és csodálni, hogy felfedeztünk és megtettünk egy olyan utat, ami az egész világot megkerüli - méghozzá úgy, hogy folyamatosan nyugatnak haladtunk, és kelet felől tértünk vissza.”*

Megjegyzés: Az anyagot Pigafetta útleírásával együtt sajátítsák el a kollokviumra!!!!